

ΜΩΜΟΣ ΙΧ.

A RITUÁLÉ RÉGÉSZETE
Őskoros Kutatók IX. Összejövetelének
konferenciakötete

THE ARCHAEOLOGY OF RITUAL
Proceedings of the IXth conference
of researchers of prehistory

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICAE
ex Instituto Archaeologico
Universitatis de Rolando Eötvös nominatae
Supplementum 3.

ΜΩΜΟΣ ΙΧ.

A RITUÁLÉ RÉGÉSZETE

Őskoros Kutatók IX. Összejövetelének
konferenciakötete

Miskolc, 2015. október 14–16.

THE ARCHAEOLOGY OF RITUAL

Proceedings of the IXth conference
of researchers of prehistory
14–16 October 2015, Miskolc

edited by

Piroska CSENGERI – András KALLI – Ágnes KIRÁLY – Judit KOÓS

Budapest 2020

Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico
Universitatis de Rolando Eötvös nominatae
Supplementum 3.

Editors:
Piroska CSENGERI
András KALLI
Ágnes KIRÁLY
Judit KOÓS

Available online at <http://dissarch.elte.hu>
Contact: dissarch@btk.elte.hu

ISSN 2064-4574

© Eötvös Loránd University, Institute of Archaeological Sciences
Technical editor and layout: Gábor Vácz

Budapest 2020

TARTALOM – CONTENTS

CSENGERI Piroska – KALLI András – KIRÁLY Ágnes – KOÓS Judit	7
<i>Előszó</i>	
KIRÁLY Attila – FARAGÓ Norbert – MESTER Zsolt	9
<i>Hasznos rítusok és haszontalan technikák. A rituális cselekvés régészeti azonosításának néhány elméleti kérdése egy pattintott kő leletegyüttes kapcsán</i>	
REZI KATÓ Gábor	43
<i>A Baradla-barlang mint rituális tér</i>	
Csilla FARKAS – Antónia MARCSIK – Andrea HEGYI	59
<i>Human Remains in the Central Area of a Bronze Age Multi-layered Settlement at Boconád-Alatka-puszta</i>	
MELIS Eszter	75
<i>A nemi identitás kifejezésének vizsgálata a Nyugat-Dunántúl kora és középső bronzkori csontvázas temetkezései körében</i>	
GULYÁS András – SÜMEGI Pál	101
<i>Kutatások Szarvas-Arborétum-Rózsakert és Szarvas-Arborétum-Filagória-dombja lelőhelyeken. Előzetes jelentés</i>	
Emília PÁSZTOR	111
<i>The Role of Sun Symbols in the Burial Rite of the Middle Bronze Age Vatya Culture: A case study</i>	
SÁNTA Gábor	129
<i>Közösségi cselekvéssorok nyomai Domaszék-Börcsök-tanyán, a halomsíros kultúra településén</i>	
Polett KÓSA	163
<i>New Results from Megyaszó-Halom-oldal dűlő: Soil-sample analysis and a hypothetical reconstruction of the funerary ritual</i>	

Kristóf FÜLÖP	171
<hr/>	
<i>The Ritual Role of Wells beyond their Everyday Water-providing Function: A Late Bronze Age well from Pusztataskony-Ledence</i>	
VÁCZI Gábor	193
<hr/>	
<i>Az urnás-hamvasztásos temetkezés eseménysorának elemzése az urnamezős időszak balatonendrédi temetőjének példáján</i>	
László GUCSI	215
<hr/>	
<i>Methods of Identification for Ceramics with Traces of Secondary Burning and their Occurrences in Mortuary and Ritual-related Assemblages</i>	
Gábor ILON	241
<hr/>	
<i>Grindstone: Grinding... and Human Sacrifice? Why?</i>	
FEKETE Mária – SZABÓ Géza	259
<hr/>	
<i>Újdonságok – kellékek – rítus – interpretáció. A reprezentatív bronzedények, kerámia utánzataik, festett-faragott agancstárgyak és a regölyi építmény értelmezése</i>	
Márta GALÁNTHA	281
<hr/>	
<i>Boys Becoming Men: Male initiation rites in a North-Eastern Nigerian village</i>	

Előszó

CSENGERI PIROSKA

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

csengeri@hermuz.hu

KALLI ANDRÁS

Várkapitányság Nonprofit Zrt.

andraskalli2@gmail.com

KIRÁLY ÁGNES

Bölcseztudományi Kutatóközpont

Régészeti Intézet

kiraly.agnes@btk.mta.hu

KOÓS JUDIT

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

skoosjudit@gmail.com

2015. október 14–16. között a miskolci Herman Ottó Múzeum rendezte meg a IX. ΜΩΜΟΣ konferenciát, vagyis az Őskoros Kutatók IX. Összejövetelét. E konferenciasorozat 1997-ben indult útjára, és hagyományosan két évente, mindig egy meghatározott témakörben ad lehetőséget az ősrégészet kutatóinak újabb eredményeik bemutatására. Debrecen, Szombathely, Kőszeg és Százhalombatta után Miskolc városa először adott otthont a programnak.

A konferencia témája ezúttal „*A rituálé régészete*” volt, a tematika kidolgozását az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének kutatói segítették. A felvezető és összefoglaló előadásokon túl a *Strukturált depozitumok; Rituális cselekvésmódok és rituális specialisták; Rituális tér (rituális építmények, rituális táj, rituális térhasználat)*; valamint a *Temetkezések mint rituális cselekvésformák* altémák köré rendeződött a program. A konferencia fő célja az volt, hogy közösen számba vegyük azokat a jelenségeket, melyek ebben a körben értelmezhetőek, ütköztessük az eltérő megközelítéseket, interpretációkat, és közös fogalmi keretet alakítsunk ki – hiszen a kutatás így tud megújulni, fejlődni.

Ezeknek a céloknak csak részben tudtunk megfelelni, a konferenciát mégis eredményesen zártuk. A három nap alatt 31 előadás hangzott el, mellettük 12 poszter is bemutatásra került. A résztvevő 120 kutatót és érdeklődőt rendhagyó módon fogadó „Pannon-tenger Múzeum” hangulatos helyszínnek bizonyult, és sokat jelentett, hogy a szervezésben a Múzeum munkatársai és a közel 40 fős Régészeti Tár egy emberként vett részt.

Az esemény óta eltelt négy évben több kutató munkája is megjelent, így ebben a kötetben tizennégy tanulmány kapott helyet. A közlések a konferencia altémáit felbontva, immár időrendi sorrendben, a kőkorszaktól a vaskor végéig foglalkoznak a „rituálé régészettel”, eredményeiket egy kulturális antropológiai tanulmány egészíti ki. A kötet kiadása egy sikertelen pályázatot követően a Herman Ottó Múzeumban anyagi nehézségekbe ütközött, emiatt a Szervezők nevében szeretnénk megköszönni az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének a lehetőséget, és különösen Váczi Gábor áldozatos munkáját, amelynek révén a *Dissertationes Archaeologicae* sorozat *Supplementum* köteteként végül mégis hozzáférhetővé válhat a kutatás és az érdeklődők számára.

Közösségi cselekvéssorok nyomai Domaszék-Börcsök-tanyán, a halomsíros kultúra településén

SÁNTA GÁBOR

régész, Göd

saga21enator@gmail.com

Absztrakt

Domaszék-Börcsök-tanyán, az M5-ös autópályához kapcsolódó megelőző feltáráson a halomsíros kultúra nagy kiterjedésű településrészlete került elő. A jól elkülöníthető objektumcsoportokban cölöpszerkezetes és félig földbe mélyített házak, melléképületek nyomai, valamint gödrök és árkok kerültek napvilágra. A gazdasági egységek (háztartások) olyan régészeti jelenségeket is tartalmaztak, amelyek rítusokkal hozhatóak kapcsolatba. A 173. és 202. objektumban előkerült ép edények deponálásuk módja és elhelyezkedésük alapján „építési/alapítási áldozatként” értelmezhetőek, vagyis alapítási rituálé során kerülhettek földbe. Különösen igaz ez a 202. objektum esetében, amely egy cölöpszerkezetes ház belsejében került elő. Ezek a tárgyak a település korai vagy klasszikus fázisába (Reinecke BB1 vége/ BB2) sorolhatóak. Szintén építési áldozat vagy építéshez kapcsolódó közösségi esemény (lakoma?) emléke lehet a 246. cölöplyukban talált nagy mennyiségű kerámia, amely egy nagyobb méretű fazékhoz tartozhatott.

A Dél-Alföldön még két további példa említhető folyadékkal kapcsolatba hozható tárgyak – gyaníthatóan rituális okokból történő – magányos elhelyezésére. Az egyik Ásotthalom-Bilisicsről származik, Tömörkény István temetőásatásából. Egy korsó és egy csücskös peremű tál egybeépítésével a koszideri időszakból jól ismert, négy oszlopfüles edényekre emlékeztető formát hoztak létre, amelynek felső tálrészét és alsó korsórészét egy lyuk köti össze. A tárgy az ásató leírása szerint magányosan, nem sírból került elő, mivel nem voltak mellette sem emberi csontok, sem hamvak. Az edény díszítése (zászlócskamotívum) is igen ritka a halomsíros kultúra körében.

A másik a Tápé-Széntégláégetőről ismert kiöntöcsöves edény, amely ugyancsak emberi maradványok nélkül, az ásató szerint szimbolikus sírből került elő. Az edényen ugyanaz a ritka motívum figyelhető meg, mint a bilisicsin. A fent említett példákat összeköti, hogy folyadékkal kapcsolatba hozható edények, és magányosan, ép állapotban kerültek a földbe.

A domaszéki településen ezeken kívül egy másik, a közösségi étel- és italfogyasztáshoz kapcsolódó rituálétípust is tudunk rekonstruálni, amelyre strukturált depozitumok utalnak, igaz, a belőlük előkerült leletanyag elég töredékes. A 230. gödör főképp egyetlen, hatalmas tál nagyméretű töredékeit tartalmazta, ami egyszeri alkalommal történő deponálásra utalhat. A 320-as, később erősen bolygatott objektumból egy nagyméretű, gazdagon díszített tál (analógiái Maisbirbaumról ismertek), egy nagy fazék, egy csupor és két kisebb tál töredékei láttak napvilágot. Az 50 cm szájátmérőjű mély tálak (230., 320. obj.) és a 20–25 cm szájátmérőjű fazék (320. obj.) töredékeinek egyszerre történő deponálására közösségi összejövetelek (rítusok, ünnepek, lakomák) alkalmával kerülhetett sor, amelyeken a háztartásban élő család és a nagycsalád létszámánál jóval több ember (hőzavetőleg 20–40 fő) vett részt. Ezeket a leleteket a település klasszikus (Reinecke BB2, 230. obj.) és késői (Reinecke BC, 320. obj.) fázisára keltezhetjük.

A 479. gödörből feltárt tárolóedény (pithosz) felső részét a munkagépek semmisíthették meg, de az objektumban épségben állhatott. Ilyen, gödörbe állított pithoszok a halomsíros kultúra több településén is előkerültek már, funkciójuk gabonátárolás lehetett, bár felmerül az egyszeri alkalomhoz kötődő deponálás lehetősége is. A 463. gödör egyetlen, urna alakú tárolóedény néhány nagyobb, összefüggő töredékét tartalmazta, ezt feltételezhetően közösségi eseményen (rituálén) történő italfogyasztással hozhatjuk kapcsolatba. Mindkettő a település klasszikus vagy késői periódusába datálható (Reinecke BB2–BC).

Bevezetés

2005 tavaszán Paluch Tibor vezetésével megelőző ásatás folyt a tervezett M5-ös autópálya nyomvonalának Szegedet keletről elkerülő szakaszán, Domaszék-Börcsök-tanya mellett, a környezetéből laposan kiemelkedő dombháton. A feltárással érintett közel 20 ezer négyzetméteres felületen 486 régészeti jelenséget dokumentáltak, amelyek többsége a halomsíros kultúrába sorolható.¹ A településrészleten előkerült objektumok és ezek csoportjai lehetőséget adtak a település belső szerkezetének rekonstrukciójára,² a kerámiaanyag segítségével pedig a belső kronológia vált körvonalazhatóvá: a település a koszideri korszak végén létesült, és a Reinecke BC periódus vége előtt elhagyták. A korai szakaszt a Reinecke BB1 végével és a BB2 elejével, a klasszikus periódust a BB2 java részével, a késői fázist a BC nagyobb részével párhuzamosíthatjuk abból a megfontolásból, hogy a kerámiából teljesen hiányoznak a függőlegesen vagy ferdén árkolt díszű edénytöredékek, vagyis a tápéi temető végét és a BD szakaszt már nem éri meg.³ Az állatcsontok és növénymaradványok a lakosság életmódjának megértéséhez vittek közelebb bennünket, a település közelében mélyített geoarcheológiai fúrások pedig a lelőhely egykori környezetét segítettek rekonstruálni.⁴

A jól elkülöníthető objektumcsoportokban cölöpszerkezetes és félig földbe mélyített házak, melléképületek nyomai, valamint gödrök és árkok kerültek napvilágra.⁵ A gazdasági egységek (feltehetőleg háztartások) olyan régészeti jelenségeket is tartalmaztak, amelyek rítusokkal hozhatóak kapcsolatba (*1. kép*).⁶ A bronzkor igen érdekes leletcsoportját alkotják az edénydepók, amikor egy közösségi, rituális eseménysor végén kerül sor a profán életben többé már nem használható kerámiaedények elrejtésére.⁷ A cikk a domaszéki település közösségi cselekvéssorok, rítusok nyomaiként értelmezhető jelenségeit tárgyalja.

Az objektumok és leletek leírása⁸

173. objektum – kisméretű gödör, korsóval

Az ásatás K-i részének nyugati harmadában, a 172. objektumtól 0,3 méterre É-ra jelentkezett az objektum. Kör alakú, kisméretű gödör. Falai íveltek, alja egyenes. D-i felében, a falhoz nyomódva egy edény összeroppant

1 PALUCH 2005, 226. Ezen kívül a Nagyrév-kultúra csekély számú gödörből álló településrészlete, valamint néhány kora bronzkori urnasír is előkerült avar sírok és újkori árkok mellett. A feltárással megfeszített munkatempóban, sokszor rendkívül rossz időjárási és talajviszonyok között folyt, több objektumot elmosott az özvízszzerű csapadék, vagy nem voltak megfelelően kibonthatóak a talajvíz miatt. A dombtetőn erős talajerózióval kellett számolni, amely a szántás, talajművelés hatására felerősödött, a késő bronzkori objektumok felső része ezért megsemmisülhetett, vagy erős bolygatást szenvedett (PALUCH 2005, 226; SÁNTA 2011).

2 SÁNTA 2009.

3 SÁNTA 2010; SÁNTA 2011.

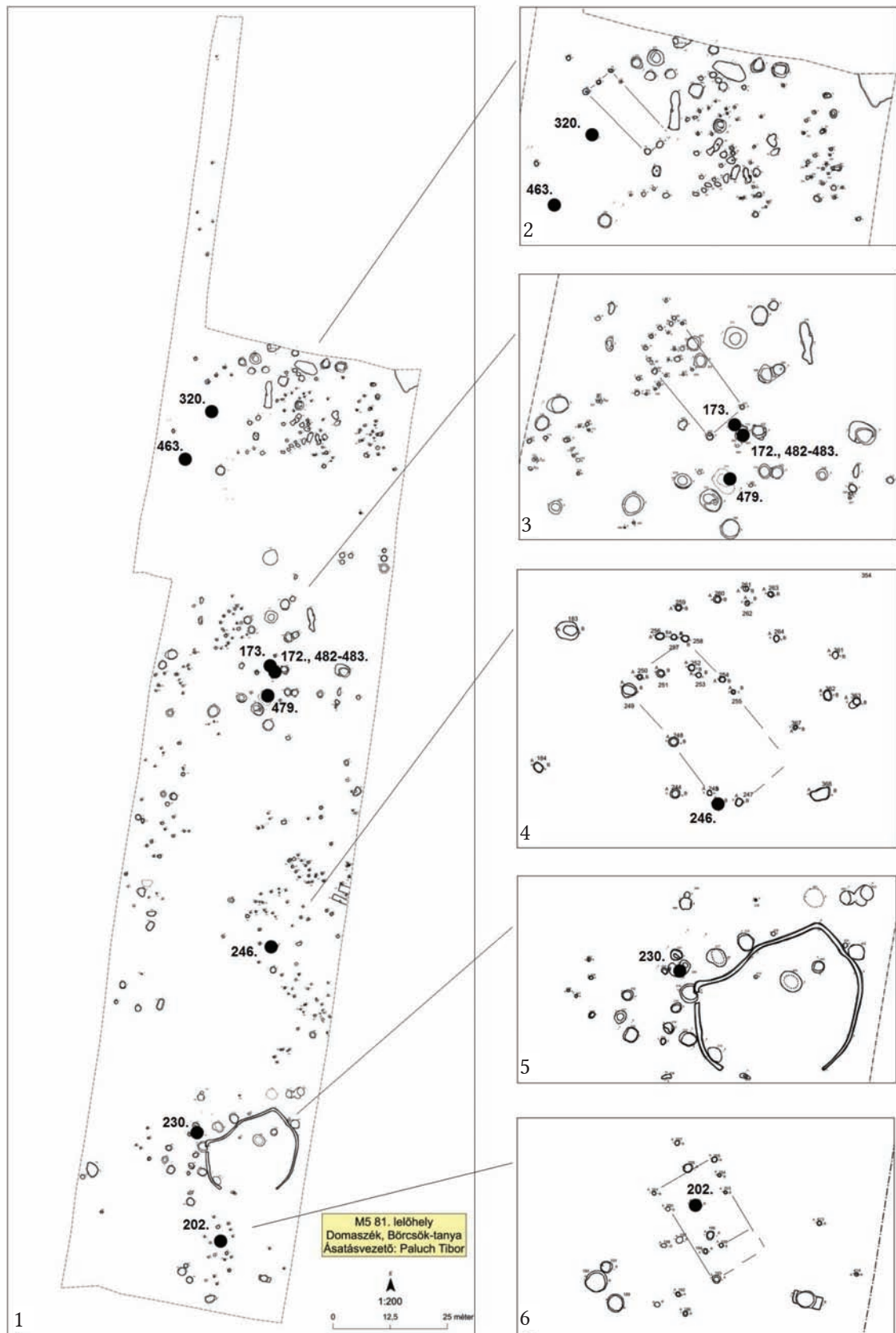
4 SÁNTA 2011.

5 SÁNTA 2009; SÁNTA 2010.

6 SÁNTA 2011, 99, 103.

7 Az edénydepók kérdésének hazai és külföldi szakirodalma rendkívül bőséges, ezért nem tekintem feladatnak ennek teljes körű összefoglalását. E helyütt csak a halomsíros kultúra egyes prominens, főképp Kárpát-medencei depóinak és az értelmezésükhöz szükséges későbbi, főleg Reinecke BD–HA1 (Pre-Gáva) korú alföldi edénydepóknak áttekintésére kerül sor (elsősorban V. SZABÓ 2004 alapján). A halomsíros kultúra temetkezéseivel összefüggésbe hozható rituális cselekvéssorokat kizárólag két példa erejéig érintem, mivel ezeket egy külön cikkben szándékozom feldolgozni.

8 A rituális cselekvéssorokkal összefüggésbe hozható régészeti jelenségek leletei közül csak a jellegzetes darabok (edények és edényrészletek, perem- és díszített töredékek) leírását és rajzát közlöm, utalással az objektum összes leletére és azok mennyiségére, valamint külön kiemelem, ha az objektum a bemutatottakon kívül más leletet nem tartalmazott. A 172., 482. és 483. objektum leleteit nem ismertetem, mivel ezek csak közvetetten kapcsolódnak a tárgyhoz.

1. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1 – A feltárás alaprajza a cikkben szereplő objektumok jelölésével, 2–6 – A bemutatott jelenségek elhelyezkedése a település objektumcsoportjaiban.

Fig. 1. Domaszék-Börcsök-tanya. 1 – Plan of the excavation with the features mentioned in the paper marked, 2–6 – Situation of the analyzed features within the feature groups of the settlement.

darabjai heverték (ltsz.: 2007.2.700, 10. kép 1). Az edényben fehér hamu volt. Az objektum ezen kívül állatcsontot is tartalmazott. A gödör alsó részén barnásfekete humuszréteget lehetett megfigyelni, a betöltés efölött sárga agyag és szürkésfehér hamu keveréke volt, a kisméretű gödör barna humuszrétegben jelentkezett. Méretek: A–B: 37 cm, A–B-re merőlegesen: 41 cm, mélység: 10–18 cm (2. kép).

2007.2.700. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kissé kopott, eredetileg simított felületű, közepesen kiégetett, külső és belső oldalán fekete színű, bikónikus testű korsó hastöredéke és talpgyűrűs aljtöredéke. Oldalát vízszintesen lapított, lecsüngő bütyök díszíti, két töredéken fülindulással. Váll átm.: 12 cm, Fá.: 5 cm, Falv.: 0,75 cm. Az edény felső része a szántás és a humuszolás áldozatául eshetett (10. kép 1).

A 173. objektum közvetlen közelében található objektumok:

172. objektum – kemence

Az ásatás K-i részének nyugati harmadában, a 173. objektumtól 0,5 méterre D-re jelentkezett az objektum. Ovális alakú, paticsos, hamus betöltéssel jelentkező gödör. Bontás közben derült ki, hogy egy kemence sütőfelületét találták meg. K-i oldalán kb. 10 cm magasságban megmaradt a kemence oldalfala kb. 5 cm vastagságban. A teljes bontást követően vált világossá, hogy a kemencét egy korábbi gödörre építették rá. Maga a kemence Ny–K-i irányítású, enyhén ovális alakú. D-i felén kidőlt az oldalfala, míg az É-i részén lehetett a tüzelőnyílása. A sütőfelület vastagsága 3 cm, átvágása után tisztázódott, hogy az alja kerámiával van kitapasztva. A kerámia réteg alatt szórványosan

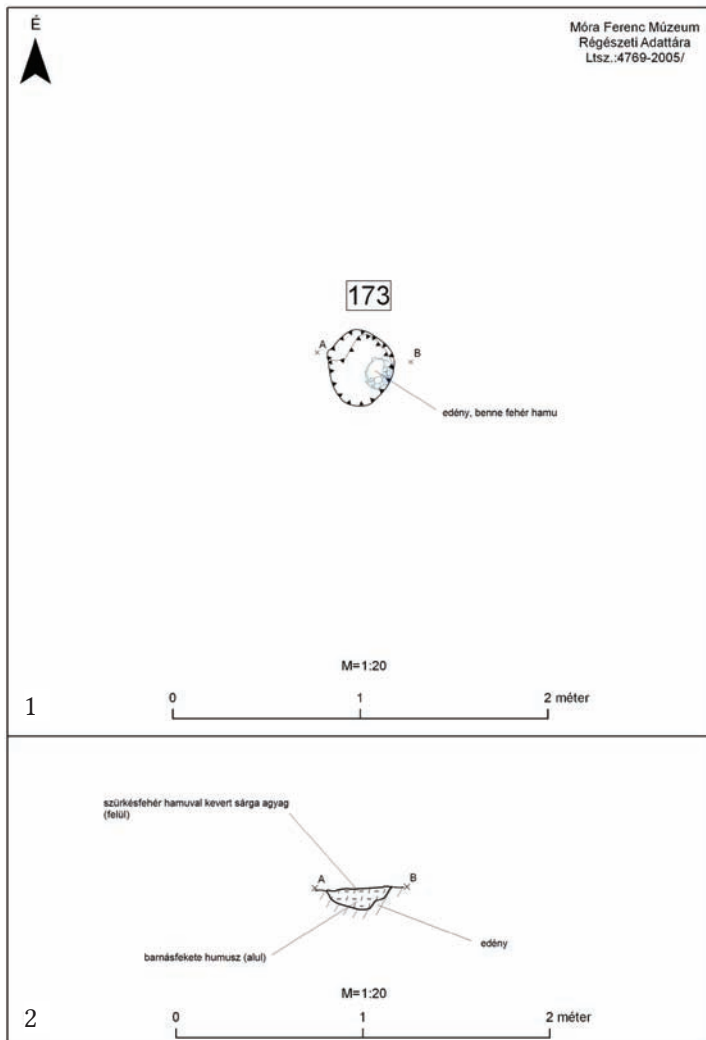
barna átégett talajt figyeltek meg. Az objektum metszi a 483. objektumot, annál későbbi. A kemencéből a halomsíros kultúra jellegzetes leletei kerültek elő: kerámia (2007.2.656–699.), állatcsont, patics. Méretei: A–B: 66 cm, A–B-re merőlegesen: 78 cm, relatív mélység: 4–15 cm (3. kép).

482. objektum – hamusgödör

Az ásatás É-i részének középső harmadában, a 172. objektumtól 0 méterre jelentkezett az objektum. A 172. objektum bontása során, annak D-i végében jelentkezett egy kör alakú, faszenes, fehér hamu betöltésű gödör. Falai függőlegesek, alja egyenes. Betöltésében egy kődarabot figyeltek meg. Nagy valószínűséggel a 172. sz. kemence hamusgödre, amelyhez csatlakozik. Metszi a 483. objektum (gödör) betöltését. Méretei: A–B: 35 cm, A–B-re merőlegesen: 34 cm, mélység: 30 cm (3. kép).

483. objektum – gödör

Az ásatás É-i részének középső harmadában, a 172. objektumtól 0 méterre jelentkezett az objektum. A 172. objektum, a kemence bontása közben kiderült, hogy azt egy korábbi gödörre építették rá. Ez kapta a 483. számot. Az ovális gödör falai enyhén íveltek, alja egyenes. Barnásfekete, kevert humusz betöltésében a halomsíros kultúra leletei (2007.2.1556–1564, 2007.2.1644) kerültek elő: kerámia, faszén, kő, patics. Méretei: A–B: 144 cm, A–B-re merőlegesen: 193 cm, mélység: 14–52 cm (3. kép).

2. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – A 173. objektum felszínrajza és metszete.

Fig. 2. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – Plan and cross-section of Feature 173.

202. objektum – kisméretű gödör, bögrével

Az ásatás D-i részének keleti harmadában, a 196. objektumtól 3 méterre ÉNy-ra jelentkezett az objektum. Kör alakú gödör, melynek falai íveltek, alja egyenes. Betöltése (szürke, agyagos homok) a halomsíros kultúra kerámiatöredékeit tartalmazta, amelyek egyetlen edényhez (10. kép 2) tartoztak, más lelet a gödörben nem volt. A bögre már töredékes állapotban kerülhetett a gödörbe, mert a feltáró nem említ egyben maradt, összeroppant edényt. Méretei: A-B: 80 cm, A-B-re merőlegesen: 78 cm, mélység: 19 cm (4. kép).

2007.2.732. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, kissé kopott, eredetileg simított felületű, közepesen kiégetett, külső és belső oldalán szürke színű, ívesen kihajló peremű, cilindrikus nyakú, kónikus testű, egyenes aljú bögre részben összeillesztett töredékei, a vállon a fül csonkjával. (Az edény majdnem minden töredéke előkerült, de nem mindet sikerült összeilleszteni.) Pá.: 8 cm, Falv.: 0,45 cm, Fá.: 4 cm, M.: 10–12 cm (10. kép 2).

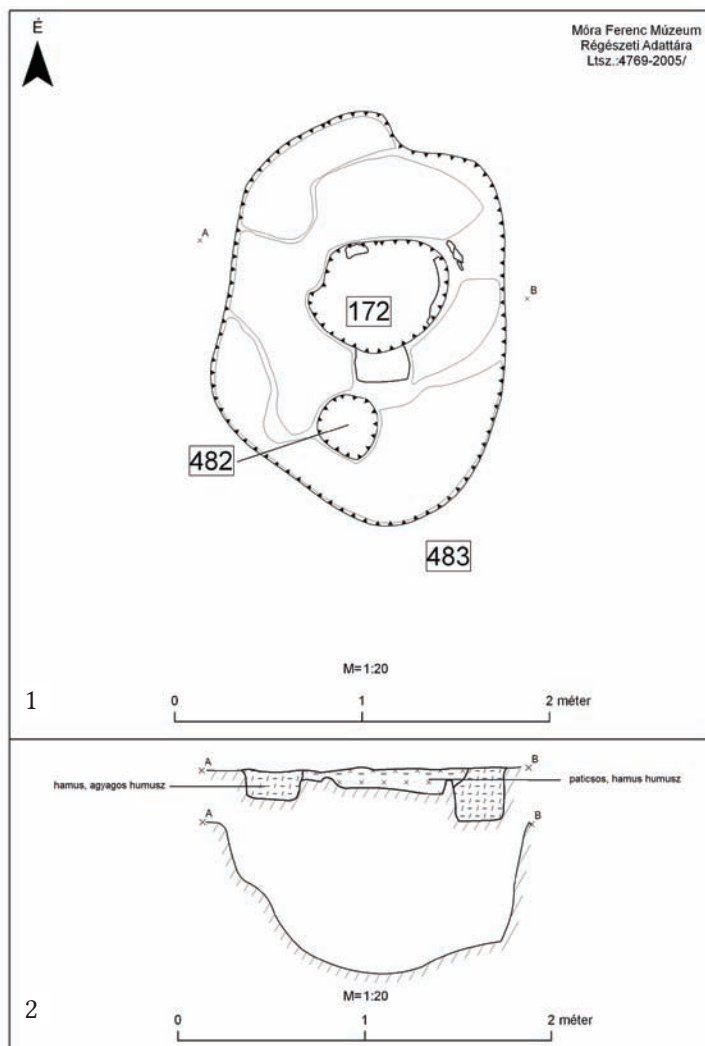
230. objektum – gödör

Az ásatás D-i részének középső harmadában, a 231. objektumtól 0,2 méterre D-re jelentkezett az objektum. Alaktalan, nagyméretű, sekély gödör (alja). Falai íveltek, alja egyenes. Betöltése nagy mennyiségű kerámiát tartalmazott, amelynek java részéből egyetlen nagy tál mintegy egyharmad részét lehetett összeállítani (2007.2.781, 2007.2.1639, 10. kép 4).⁹ Más edényekhez tartozó töredékek száma és mérete elhanyagolható (kisebb fordított csonkakúpos tál töredéke: 2007.2.780.; 10. kép 3). Méretei: A-B: 144 cm, A-B-re merőlegesen: 254 cm, mélység: 6–24 cm (5. kép).

2007.2.780. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kissé kopott, simított felületű, közepesen kiégetett, külső és belső oldalán barna színű csonkakúpos tál, belső oldala felé ferdén lecsapott peremű töredéke, a táloldal majdnem teljes profilú részletével. Falv.: 0,7 cm (10. kép 3).

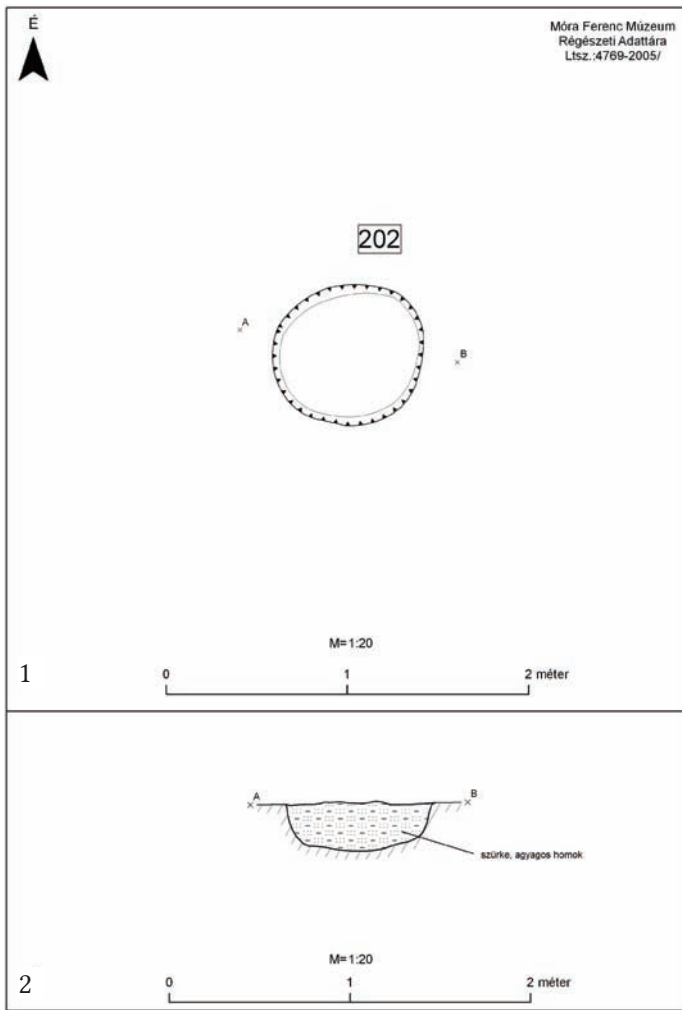
2007.2.781., 2007.2.1639. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kopott, simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán barna, belső oldalán fekete és barna színű, vastag falú, csücskös peremű tál részben összeillesztett perem- és oldaltöredékei. Pereme duzzadt, a tál belső oldala felé ferdén lecsapott. A csücsök a belső oldalon megvastagszik, profilált. Alatta, a tál külső oldalán egy kalászsorsón ülő búzaszem tökéletesen megőrződött lenyomata látható. Pá.: 50 cm, M.: 22 cm, Falv.: 1,3 cm (10. kép 4).

9 Ezeket a darabokat szórványként leltározták, de a csomagolási feljegyzések, a töredékeken szereplő gödörösorszámok és egy ide tartozó, beletárolt töredék (2007.2.781.) alapján a 230. gödörhöz köthetőek. Valószínűleg a humuszolás során kerültek elő. A sekély gödör java részét a szántás és a humuszolás elpusztította. A gödörből még néhány más kerámiatöredék is előkerült, de ezek mennyisége messze elmarad a nagy tál töredékeihez képest, valószínűleg nem kötődnek szorosan ahhoz.

3. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – A 172., 482. és 483. objektum felszínrajza és metszete.

Fig. 3. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – Plan and cross-section of Feature 172, 482 and 483.

4. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – A 202. objektum felszínrajza és metszete.

Fig. 4. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – Plan and cross-section of Feature 202.

szerűleg ehhez az edényhez tartozott még több, a 2007.2.858–59, 2007.2.867–68. leltári számokon nyilvánított töredék. A töredékek igen magas száma (kb. 100 db) valószínűsíti, hogy a teljes edényt szándékosan apró darabokra összetörve deponálták. Az egyik darabon másodlagos égés nyomait lehetett megfigyelni.

2. edény – urna formájú edény:

2007.2.851. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kissé kopott, eredetileg simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán barna, belső oldalán fekete színű edény lekerekített, ívesen kihajló peremtöredéke és nyaktöredékei. Pá.: 18 cm, Falv.: 0,75 cm.

2007.2.877. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső oldalán kopott, belső oldalán simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán sárgásbarna, a kopott felületen fekete, belső oldalán fekete színű, közepesen vastag falú edény alj- és oldaltöredékei. (Az egyik töredék két darabból ragasztott.) Fá.: 18 cm, Falv.: 0,95 cm.

Színük, anyaguk és kivitelük alapján ez az utolsó négy tétel egyetlen nagyméretű, urna formájú tárolóedényhez tartozhatott. Az edénynek ugyanakkor csak kisebb részletei maradtak fenn, amelyek a forma pontos rekonstrukcióját is megnehezítik. Valószínűleg nem több, mint kb. húsz kisebb töredék reprezentálja az edényt (10. kép 7).

2007.2.854–855. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, simított felületű, közepesen kiégetett, szürkésbarna foltos, sárgásbarna színű, ovális, illetve lekerekített sarkú téglalap átmetszetű szalagfűl töredékei. Fűl átm.: 4,05×1,25 cm. Nem dönthető el, hogy melyik edényhez tartozik, lehetséges, hogy véletlenül keveredett a betöltésbe (10. kép 6).

246. objektum – cölöplyuk, nagy mennyiségű kerámiával

Az ásatás D-i részének középső harmadában, a 247. objektumtól 1 méterre Ny-ra jelentkezett az objektum. Kör alakú, függőleges falú, egyenes aljú cölöplyuk. Betöltéséből rendkívül nagy mennyiségű (125 db), főként apró, bronzkori (halomsíros kultúra) kerámiatöredék került elő. Méretei: A–B: 27 cm, A–B-re merőlegesen: 29 cm, mélység: 48 cm (6. kép). A mély cölöplyuk egy épület D-i sarkát képezi, vagy annak közvetlen közelében ásták meg.

1. edény – fazék:

2007.2. 849–850. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, kissé kopott, eredetileg simított felületű, közepesen kiégetett, külső és belső oldalán sötétbarna színű, bütykös peremű fazék peremtöredékei. A bütyök egyetlen ujjbenyomással díszített, alatta a nyakon függőleges, rövid bordadisz található. A fazék pereme kissé kihajló, a nyaka rövid, hasa hordószerű (10. kép 5.). Pá.: 26 cm Falv.: 0,8 cm-től 1 cm-ig.

2007.2.869. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső oldalán közepesen elsimított, belső oldalán simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán sárgásbarna, belső oldalán barna színű edény alj- és oldaltöredékei (43 db). Fá.: 14 cm Falv.: 1 cm

Érdemes megjegyezni, hogy a fazék felületét nem durvították, hanem elsimították, ami viszonylag ritka ennél a típusnál. Való-

320. objektum – gödör, nagy mennyiségű kerámiával

Az ásatás É-i részének nyugati harmadában a 272. objektumtól 0 méterre jelentkezett az objektum. Ovális alakú gödör. K-i oldalát vágja az újkori 272. árok. Falai függőlegesek, alja egyenes, sekély. Nagy mennyiségű kerámiaanyag (128 db) került elő belőle, amely a halomsíros kultúrához köthető (2007.2.1130–1160). A gödörben állatsontokat is találtak. Méretei: A–B: 86 cm, A–B-re merőlegesen: 80 cm, mélység: 12 cm. A gödör kis mélysége valószínűvé teszi, hogy a szántás és a humuszolás során az objektumnak a 272. árok által nem bolygatott része is jelentős részben elpusztult (7. kép).

1. edény – csupor:

2007.2.1130. Apróra őrölt kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kissé kopott, eredetileg simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán eredetileg világosbarna, belső oldalán barna és szürkésfekete színű, vékonyfalú edény részben összeillesztett nyak- és válltörédékei. Pereme egyenes, lekerekített, nyaka hengeres. A nyakból induló kis ívű szalagfüle a vállra támaszkodik. Pá.: 5 cm, Falv.: 0,45 cm (11. kép 6).

2. edény – mély tál, sraffozott farkasfogmintával díszítve:

2007.2.1131. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán jól elsimított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán barna és fekete, belső oldalán fekete színű, közepesen vastag falú edény ívesen kihajló peremű töredéke.

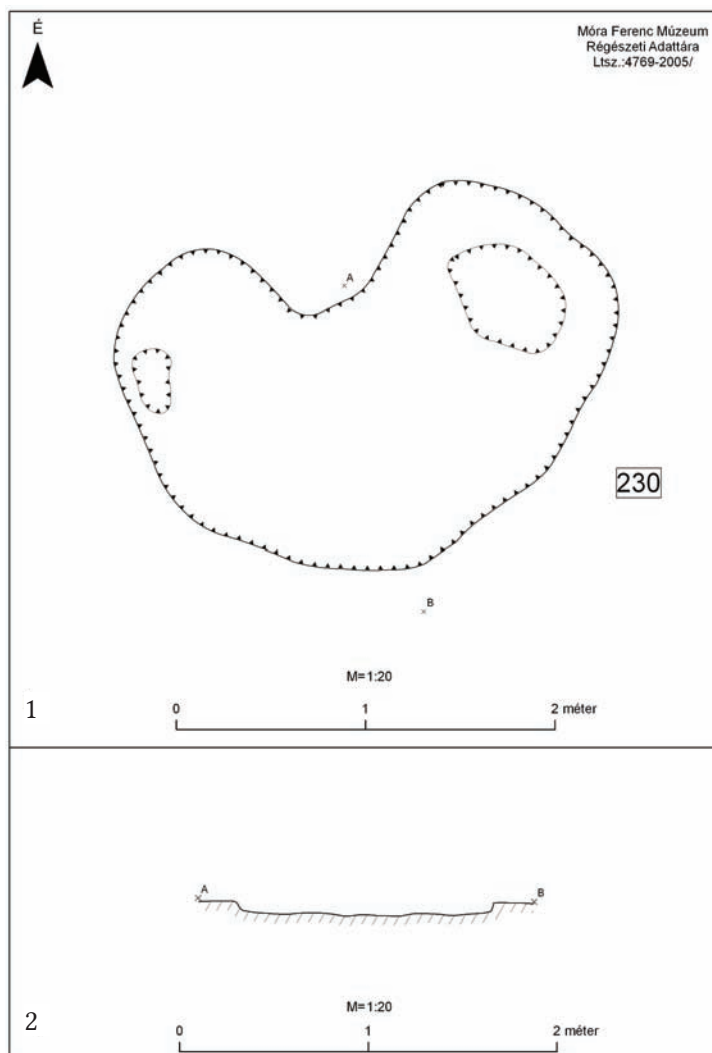
2007.2.1132. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külsején és belső oldalán simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán barna, belső oldalán fekete színű, közepesen vastag falú tál perem- és oldaltörédéke.

2007.2.1140. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső kissé kopott, simított, belső oldalán simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán helyenként fekete, helyenként világosbarna, belső oldalán fekete színű edény oldaltörédékei, külső oldalán a vállvonaltól indulva sraffozott háromszögek díszítik. Az egyik töredéken ovális átmetszetű fül indulás látható.

2007.2.1141. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, kissé kopott, simított felületű, közepesen kiégetett, sötétbarna és fekete színű, lekerekített sarkú téglalap átmetszetű szalagfül töredéke.

A teljes edény leírása:

Enyhén kihajló peremű, széles szájú, cilindrikus, rövid nyakú, nyomott gömbtestű mély tál, válla erősen hangsúlyozott, ívelt, hasa alsó része csonkakúpos, alja egyenes. Két rövid, téglalap keresztmetszetű szalagfüle a peremből indul, és a vállra támaszkodik. A vállvonalon bekarcolt vonal fut körbe, amelyről sűrűn sraffozott, hegyes háromszögek csüngenek le a has közepső részéig. Minden második háromszög esetén a vonalak tovább folytatódhatnak és X alakban metszik egymást.

5. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – A 230. objektum felszínrajza és metszete.
Fig. 5. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – Plan and cross-section of Feature 230.

A fentiekén kívül számos hasonló színű, anyagú oldaltöredék került napvilágra az objektumból, amelyek valószínűleg ehhez az edényhez kapcsolódnak. Az edény töredékeinek jelentős része a gödörbe kerülhetett. Pá.: kb. 40 cm, M.: kb. 30 cm, Falv.: 0,7 cm (11. kép 1).

3. edény – tál:

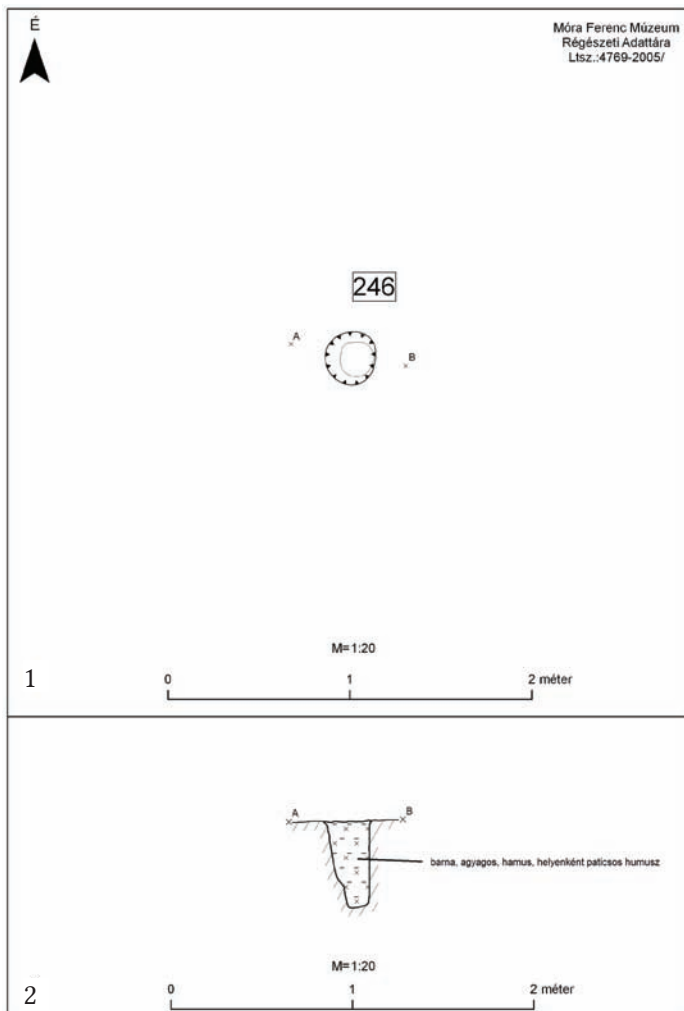
2007.2.1134. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kissé kopott, simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán sötétbarna, belső oldalán fekete színű tál lekerekített, egyenes peremű töredéke. Pá.: 40 cm (?), Falv.: 0,65 cm (11. kép 7).

4. edény – tál:

2007.2.1135. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán barna, belső oldalán fekete színű tál belső oldala felé lecsapott peremű töredéke. Pá.: 34 cm, Falv.: 0,75 cm (11. kép 4).

5. edény – urna formájú tárolóedény töredékei:

2007.2.1143. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán helyenként szürkésfekete foltos, világosbarna, belső oldalán szürkésfekete színű, közepesen vastag falú edény részben összeillesztett oldaltöredékei. Külső oldalán két egymás melletti sorban íves kannelúrázással díszített, ezek egy letört bütyköt övezhettek. 16×12,35 cm, Falv.: 0,7 cm (11. kép 3).

6. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – A 246. objektum felszínrajza és metszete.

Fig. 6. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – Plan and cross-section of Feature 246.

Színük, anyaguk, falvastagságuk alapján ehhez az edényhez tartozhattak a 2007.2.1144. és a 2007.2.1146. sorszámon leltározott töredékek (12 db).

6. edény – tárolóedény töredéke:

2007.2.1147. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kopott felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán sötétbarna, belső oldalán barna színű, közepesen vastag falú edény válltöredéke, külső oldalán vízszintes irányban futó, ujjbenyomásos bordadíszsel. 8,45×5,5 cm, Falv.: 0,9 cm (11. kép 5).

7. edény – nagy fazék:

2007.2.1136. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kissé kopott, simított felületű, közepesen kiégetett, külső és belső oldalán barna színű, közepesen vastag falú edény enyhén kihajló peremű töredékei. Pá.: 30 cm, Falv.: 0,85 cm.

2007.2.1137. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső oldalán közepesen elsimított, belső oldalán simított felületű, közepesen kiégetett, külső és belső oldalán barna színű, közepesen vastag falú fazék perem- és oldaltöredéke a peremből induló és a vállra támaszkodó szalagfüllel. Pá.: 30 cm, Falv.: 0,85 cm.

2007.2.1145. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, közepesen elsimított felületű, közepesen kiégetett, külső és belső oldalukon barna, sárgásbarna, és világosbarna

színű edények oldaltöredékei. Több töredék ragasztott. 12,1×6,8 cm, 8,25×5,95 cm, 8,25×7,8 cm, Falv.: 0,8 cm-től 1 cm-ig.

A teljes edény leírása:

Egyenes, kissé megvastagodó peremű, tojásdad testű fazék, a perem ellentétes oldalán két, kisméretű szalagfüllel. Pá.: 30 cm, has átm.: 30–32 cm, M: kb. 40 cm (11. kép 2).

A gödörből számos fazéktöredék került elő, amelyek színük, anyaguk alapján ehhez az edényhez tartoznak, de nem illeszthetők össze. Mennyiségük azt sugallja, hogy a teljes edényt deponálták, de valószínűleg már összetörve került a gödörbe.¹⁰

463. objektum – gödör

Az ásátás É-i részének nyugati harmadában, a 464. objektumtól 10 méterre D-re jelentkezett az objektum. Kör alakú, függőleges falú, egyenes aljú gödör. Leletei: a halomsíros kultúra kerámiája, patics. Méretei: A–B: 80 cm, A–B-re merőlegesen: 86 cm, mélység: 48 cm (8. kép).

Urna formájú tárolóedény (2007.2.1529–1531., 2007.2.1533., 14 db töredék, a gödörben ezen kívül még 3 db cserép volt):

2007.2.1529. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kopott, simított felületű, közepesen kiégetett, külső és belső oldalán barna színű, közepesen vastag falú, nagyobb méretű edény részben összeillesztett perem- és oldaltöredékei. Pá.: kb. 30 cm, Falv.: 0,9 cm.

2007.2.1530. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kissé kopott, simított felületű, jól kiégetett, külső oldalán sárgásbarna, belső oldalán világosbarna színű, közepesen vastag falú edény oldaltöredéke. 9,65×6,4 cm, Falv.: 0,85 cm.

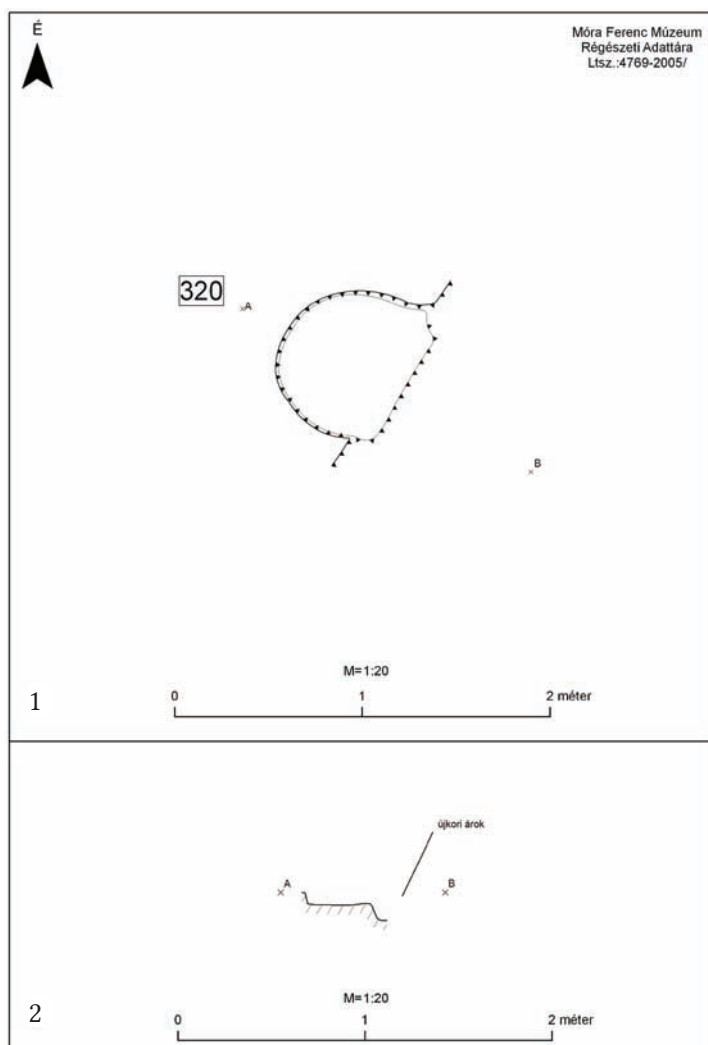
2007.2.1531. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kissé kopott, simított felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán sárgásbarna, belső oldalán vörösesbarna színű, vastag falú edény oldaltöredéke. 6,55×4,7 cm, Falv.: 1,05 cm.

2007.2.1533. Kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, külső és belső oldalán kopott felületű, közepesen kiégetett, külső oldalán szürkésbarna, belső oldalán barna színű edény aljtöredéke. 7,45×3,9 cm, Falv.: 0,9 cm.

A teljes edény leírása:

Kihajló peremű, kónikus nyakú, hangsúlyozott, ívelt vállú, feltehetően kettős kónikus testű, egyenes aljú edény, a has a felső harmadánál a legszélesebb, alsó harmadában enyhe seprűzéssel díszítve. Pá.: 30 cm, M.: kb. 55 cm, Fá.: kb. 12 cm (12. kép 2).

10 A gödörben talált nagy mennyiségű kerámialelet között rengeteg oldaltöredék van, ami nem illeszthető össze a fenti edények egyikével sem. Lehetséges, hogy mégis azokhoz tartoznak, de színükben némiképp eltérőek, ezért külön leltározták őket (ez még a biztosan összetartozó edénytöredékeknél is előfordult). Az is elképzelhető, hogy az újkori árok által jelentős mértékben bolygatott gödör a megtaláltakon kívül több edényt is tartalmazott. Ezeknek és a bemutatottaknak is sok töredéke elpusztulhatott a bolygatás során.

7. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – A 320. objektum felszínrajza és metszete.

Fig. 7. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – Plan and cross-section of Feature 320.

479. objektum – gödör, pithossal

Az ásatás K-i részének középső harmadában a 171. objektumtól 0 méterre jelentkezett az objektum. A 171. gödör bontása közben vált világossá, hogy későbbi beásás eredménye az objektum, így megkapta a 479. számot. A gödörben egy nagyméretű, kb. 60 cm magas edényt (pithosz) és egy három ágú, végein fűrészelt agancsot bontottunk ki. Az edény felső része a szántás és a humuszosítás során megsemmisült. Néhány további kerámiatöredéket is tartalmazott, ezek valószínűleg a korábbi, 171. sz. objektumból kerülhettek a földjébe. Méretei: 50×50 cm, mélység: 75 cm (9. kép).

1. edény – hengeres testű tárolóedény:

2007.2.1645. Kézzel formált, kerámiaüzalékkal soványított, kívül sárgásbarna, alsó harmadában narancsbarna, belül szürkésbarna színű, törésfelületén fekete, gyenge közepesen átégett falú, nagytestű, 75 db-ból összeragasztott edény (és néhány különálló apró töredék). Peremrésze hiányzik. Az edény teste hengeres, alsó harmadában feneke felé fokozatosan összeszűkül. Alja enyhén profilált, feneke egyenes. Külső oldalán függőleges irányú, egyenes és kissé ívelt, szabálytalanul bekarcolt vonalak borítják testének felső kétharmadát. Belső oldalán az agyagot vízszintes irányban dolgozták el. Az edény megmaradt része az eredetinek kb. 2/3-a. Átm. felül: 41 cm, M.: 57 cm, Fá.: 14 cm, Falv.: 1,3 cm (12. kép 1).

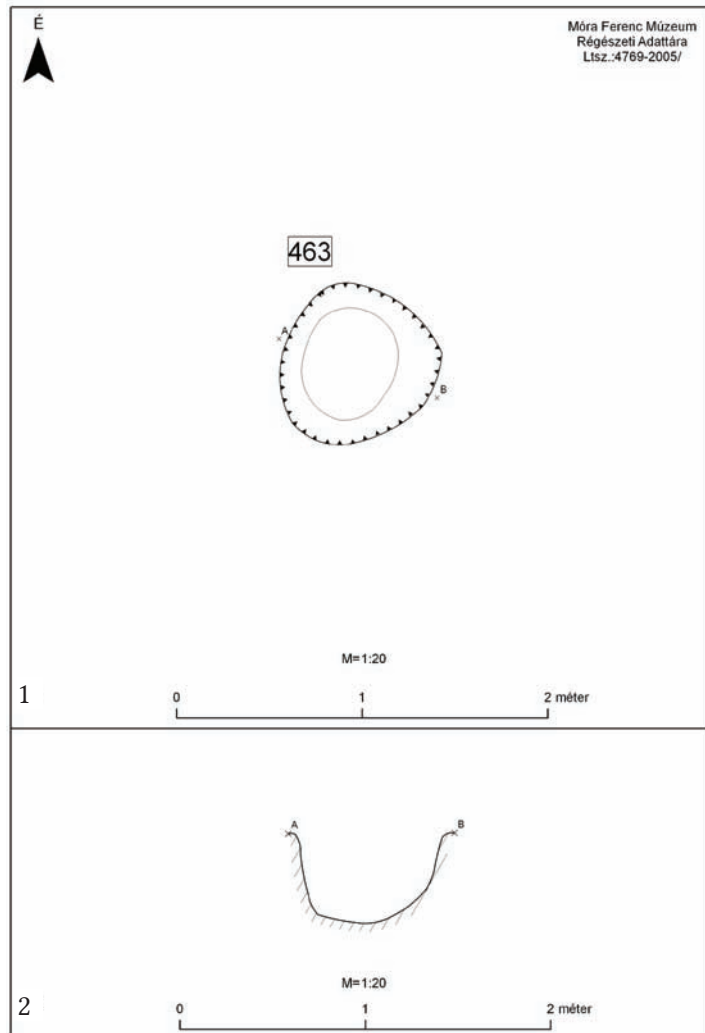
171. objektum – a 479. objektumhoz kapcsolódó gödör

Az ásatás Ny-i részének keleti harmadában, a 170. objektumtól 1 méterre É-ra jelentkezett az objektum. Kör alakú, nagyméretű gödör. Gépi nyésés során nagy mennyiségű kerámia jött elő. A gödör oldalai íveltek, alja egyenes. K-i részére ráásták a 479. objektumot. Méretei: A–B: 174 cm, A–B-re merőlegesen: 252 cm, mélység: 76–102 cm (9. kép). A gödör a halomsíros kultúra leleteit tartalmazta.

Az edénytípusok kapcsolatai és keltezése**1. Bögre és korsó**

Kissé kihajló peremű, tölcséres vagy cilindrikus nyakú, kettős csonkakúpos tesű bögrék és korsók, a peremből induló és a vállra támaszkodó szalagfüllel (173., 202. obj. 10. kép 1–2). A két tárgy gyakorlatilag azonos forma, csak méretükben különböznek: a 173. objektum lelete korsó, a 202. objektumé bögre.

A halomsíros kultúrában jól ismert edénytípus elsősorban a korai halomsíros lelet-

8. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – A 463. objektum felszínrajza és metszete.

Fig. 8. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – Plan and cross-section of Feature 463.

együttesekben jelenik meg (Mistelbach–Regelsbrunn-csoport),¹¹ de a klasszikus periódusban is előfordul.¹² Az élesebb kettős kónikus haskiképzés a korai jellegű leletanyagok sajátossága (pl. Gellénháza).¹³ A bogárzói temetőt a hazai kutatás a térség halomsíros kultúrájának legkorábbi fázisába helyezi.¹⁴ A fentiekben bemutatott bögrét és korsót a domaszéki település korai vagy esetleg klaszszikus fázisába keltezem (Reinecke BB1 vége, ill. BB2) abból a megfontolásból, hogy a tárgyalt típusok a tápéi temetőben már nem olyan gyakoriak, ott a legömbölyített hasú formák válnak dominánssá.¹⁵

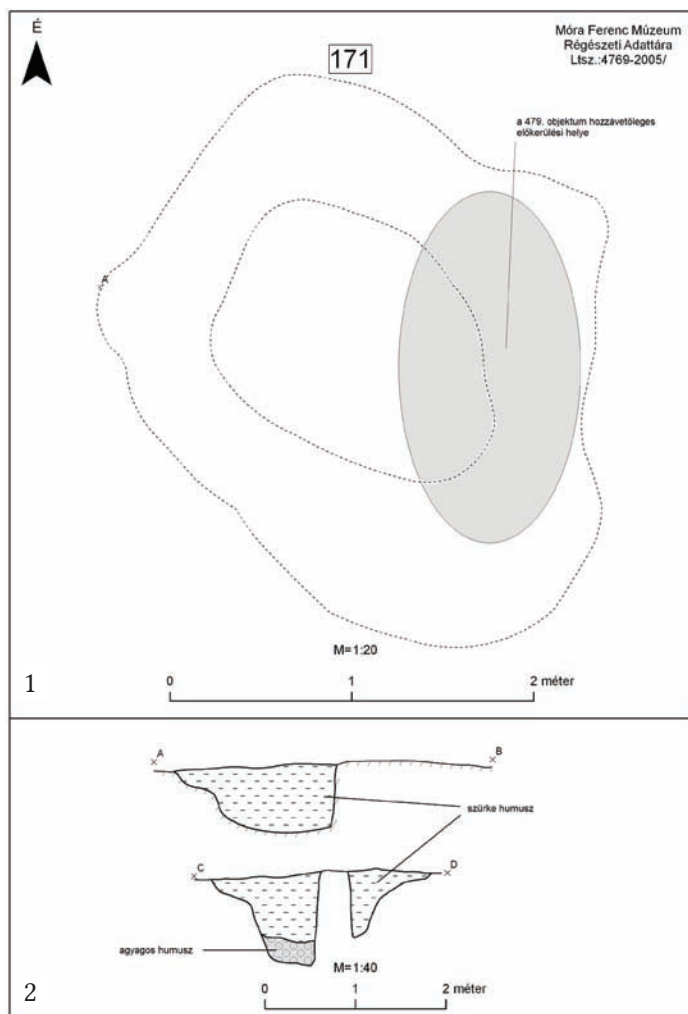
2. Csupor

Egyenes peremű, hengeres nyakú, enyhén nyomtömbös testű csupor, a váll nem, vagy alig hangsúlyozott, a vállon, átellenes oldalon két kisméretű bütyökfül található (320. obj., 11. kép 6).

Ez az edénytípus a halomsíros kultúra jellegzetes formája a korai időszaktól kezdve egészen a kultúra életének végéig: Bogárzó,¹⁶ Tiszafüred,¹⁷ Tápé.¹⁸ Különböző méretekben készült, amelyek folyadékot tárolására, felszolgálatára és fogyasztására szolgáltak. Készítésének hagyománya egészen a Reinecke BD–HA1 időszakig fennmarad, ugyanis mind a tiszacsegei edénydepóban, mind a csorvai temetőben előfordul,¹⁹ ezért datálásra nem alkalmas.

3. Tálak

a) Csonkakúpos testű, kissé behajló, függőleges, megvastagított és befelé ferdén levágott peremű tál. Peremén felfelé álló, kihajló csücskök találhatóak (230. obj., 10. kép 4, csücsök nélkül:

9. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – A 171. objektum felszínrajza és metszete, a 479. objektum elhelyezkedésével. Fig. 9. Domaszék-Börcsök-tanya. 1–2 – Plan and cross-section of Feature 171, with the situation of Feature 479.

11 FOLTINY 1957, I. t. 2, III. t. 8, 10; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1976, Abb. 3; H. SIMON – HORVÁTH 1999, 1. kép 2–6, 8.

12 KOVÁCS 1975, Pl. 14. 157/23, Pl. 15. 163/6, Pl. 19. 198/1, Pl. 26. 273/1, Pl. 32. 350/1, 364/1, Pl. 33. 354/6; TROGMAYER 1975, Taf. 14. 165, Taf. 16. 188/2, Taf. 25. 284/1, Taf. 49. 555/1, Taf. 51. 576/1, Taf. 60. 4, 11.

13 H. SIMON – HORVÁTH 1999, 194.

14 V. SZABÓ 1999, 63.

15 TROGMAYER 1975.

16 FOLTINY 1957, III. t. 7, IV. t. 14.

17 KOVÁCS 1975, Pl. 1. 8/, Pl. 2. 19/2, Pl. 3. 25/1, Pl. 9. 98/1, Pl. 13. 146/1, Pl. 25. 268/4.

18 TROGMAYER 1975, Taf. 1. 5/3, Taf. 12. 132/1, Taf. 13. 144, Taf. 28. 324/6. Megjelenése itt gyakoribb.

19 TROGMAYER 1963, Taf. VIII. 1; V. SZABÓ 2004, 5. kép 7.

10. kép 3). Az ilyen típusú tálforma különböző perem- és csücsök-kialakításokkal a halomsíros kultúra gyakori és sajátos edénytípusa. Kissé eltérő formában a Kárpát-medence középső bronzkori kultúráinak körében is előfordul ugyan, de nem gyakori, és maga a csücsökdíszítés is rendelkezik helyi, koszideri előképekkel.²⁰ Ezek a tálak nagyon gazdag formavariációkban jelennek meg, rendkívül hosszú időn keresztül készítik őket a halomsíros kultúra fazekasai a koszideri időszaktól kezdve.²¹ A halomsíros kultúra klasszikus periódusában (Reinecke BB2–BC) az Alföldön az egyik vezető edénytípus, de a temetkezések leletei közül a domaszékihez hasonló méretű (50 cm szájátmérőjű) példányok hiányoznak.²² A méretkülönbségek okát az edény funkciójában kell keresni, a sírokba kerülő kb. 20 cm szájátmérőjű tálak az egyének étkezéséhez köthető asztali edények, így logikusan kerültek az egyéni sírokba. A nagyobb méretűekben szolgálhatták fel az ételt, amelyet aztán kisebb tálakba szedtek ki, ezért ezeket a telepekről ismerjük.²³

Bár a tálak, elsősorban a csücsök kiképzése, állása, a perem alakja terén világos tipológiai különbségeket mutatnak, azokat a kutatás jelen állása szerint még nem lehetséges egyértelműen finomabb tipokronológiai fázisokra osztani. Erre jelenleg maximum az egyes lelőhelyek vagy közvetlen kistérségük viszonylatában van némi lehetőség (szériációs, statisztikai és stratigráfiai módszerekkel), mint pl. a perbáli²⁴ és a jelen cikkben is elemzett domaszéki település esetében.²⁵ Az Alföldön ezek a csücskös peremű, csonkakúpos táltípusok a késő halomsíros és a Pre-Gáva időszak leletei között is jelen vannak.²⁶

A pontos párhuzamok és a telepletek belső szériációja alapján a domaszéki példányt a település klasszikus fázisába keltezem (Reinecke BB2).²⁷

b) Félgömbös testű (?), egyenes és ferdén levágott peremű tálak töredékei a 320. gödörből kerültek elő (11. kép 4, 7), de töredékességük miatt pontos formájukról, esetleges díszítésükről keveset mondhatunk, kapcsolatrendszerüket nem tudjuk feltárni. Maga a tálforma talán még az előzőnél is általánosabb, ezért datálásra egyáltalán nem alkalmas. A halomsíros kultúra veszprém-kádártai edénydepója számos ilyen jellegű táltöredéket tartalmazott.²⁸

c) Enyhén kihajló peremű, széles szájú, cilindrikus, rövid nyakú mély tál, válla erősen hangsúlyozott, ívelt, hasa erősen nyomottgömbös, alsó része csonkakúpos, alja egyenes. Két rövid, téglalap keresztmetszetű szalagfüle a peremből indul, és a vállra támaszkodik. A vállvonalon bekarcolt vonal fut körbe, amelyről sűrűn sraffozott, hegyes háromszögek csüngenek le a has középső részéig. Minden második háromszög esetén a vonalak tovább folytatódnak, és X alakban metszik egymást (320. objektum, 11. kép 1).

Ez a tál egyike a domaszéki településen feltárt legkülönlegesebb edényeknek, mind formája, mind díszítése szempontjából. A tárgy kapcsolatrendszere jól körülhatárolható, az eddig bemutatott típusoknál jobban datálható, kulcsot ad kezünkbe a gödör keltezéséhez.

20 Pl. BÓNA – NOVÁKI 1982, XI. 19, XVII. 1, XXII. 4, XXIII. 2–2a; TÁRNOKI 2010, 2. t. 2, 5. t. 7–8, 6. t. 5, 7. t. 1–3.

21 Pl. ILON 2012, 8. kép 2–7, 9. kép 2–6.

22 Tiszafüred; itt csak a domaszéki példány pontos párhuzamait említjük: KOVÁCS 1975, Pl. 5. 58/2, Pl. 19. 194/3, Pl. 22. 234/2, 235/2–3, Pl. 25. 268/3; pontos analógiák Tápén: TROGMAYER 1975, Taf. 15. 180/7, Taf. 32. 356/4, Taf. 34. 388/1.

23 Pl. egy 40–50 cm szájátmérőjű tál Ordacsehi-Bugaszegről: KISS 2011, Fig. 4. 11.

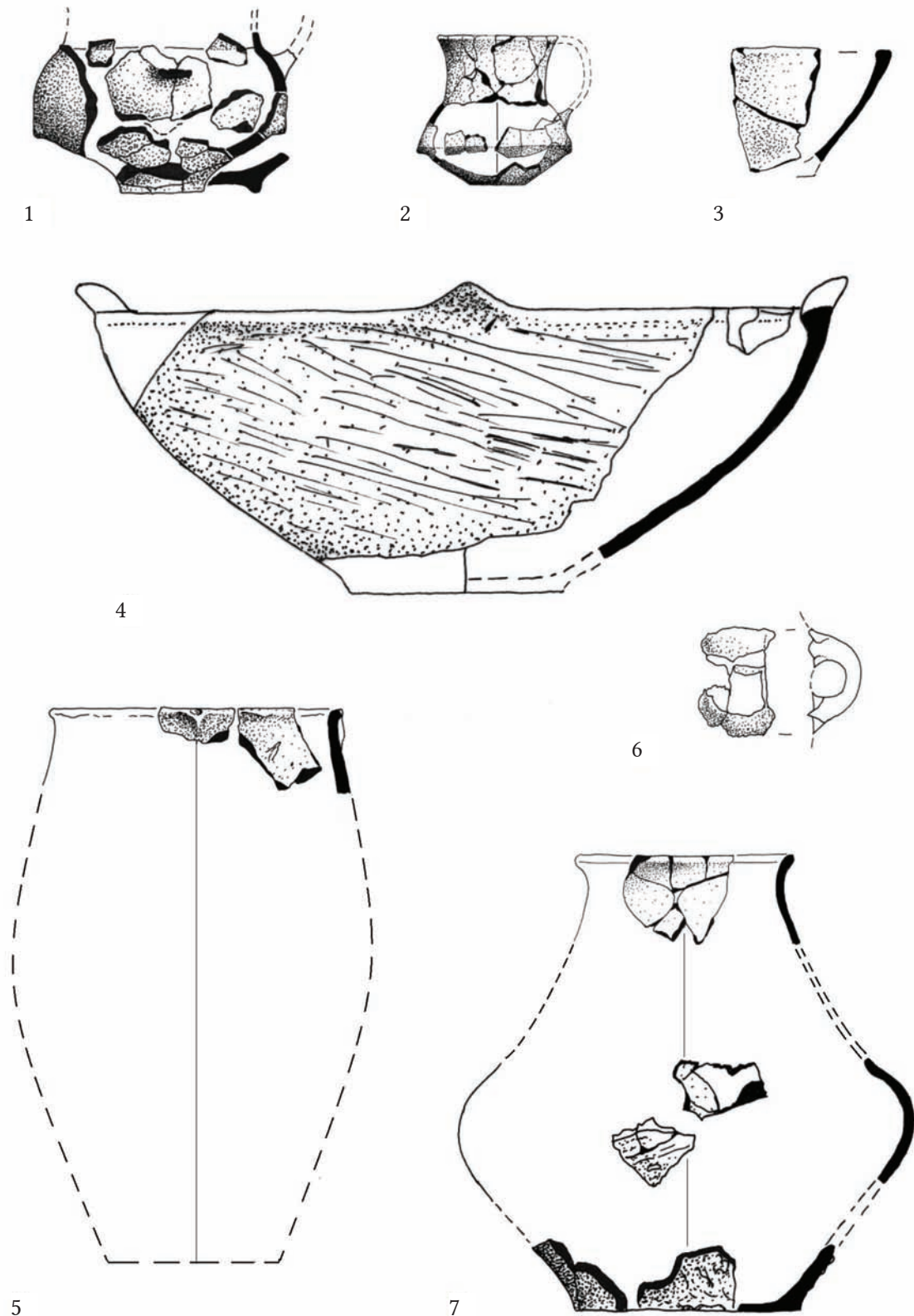
24 MALI 2015.

25 SÁNTA 2011.

26 Debrecen: POROSZLAI 1982; V. SZABÓ, 2004, 12. kép 26–29; Polgár M3–29. lh.: V. SZABÓ 2004, 8. kép 9.

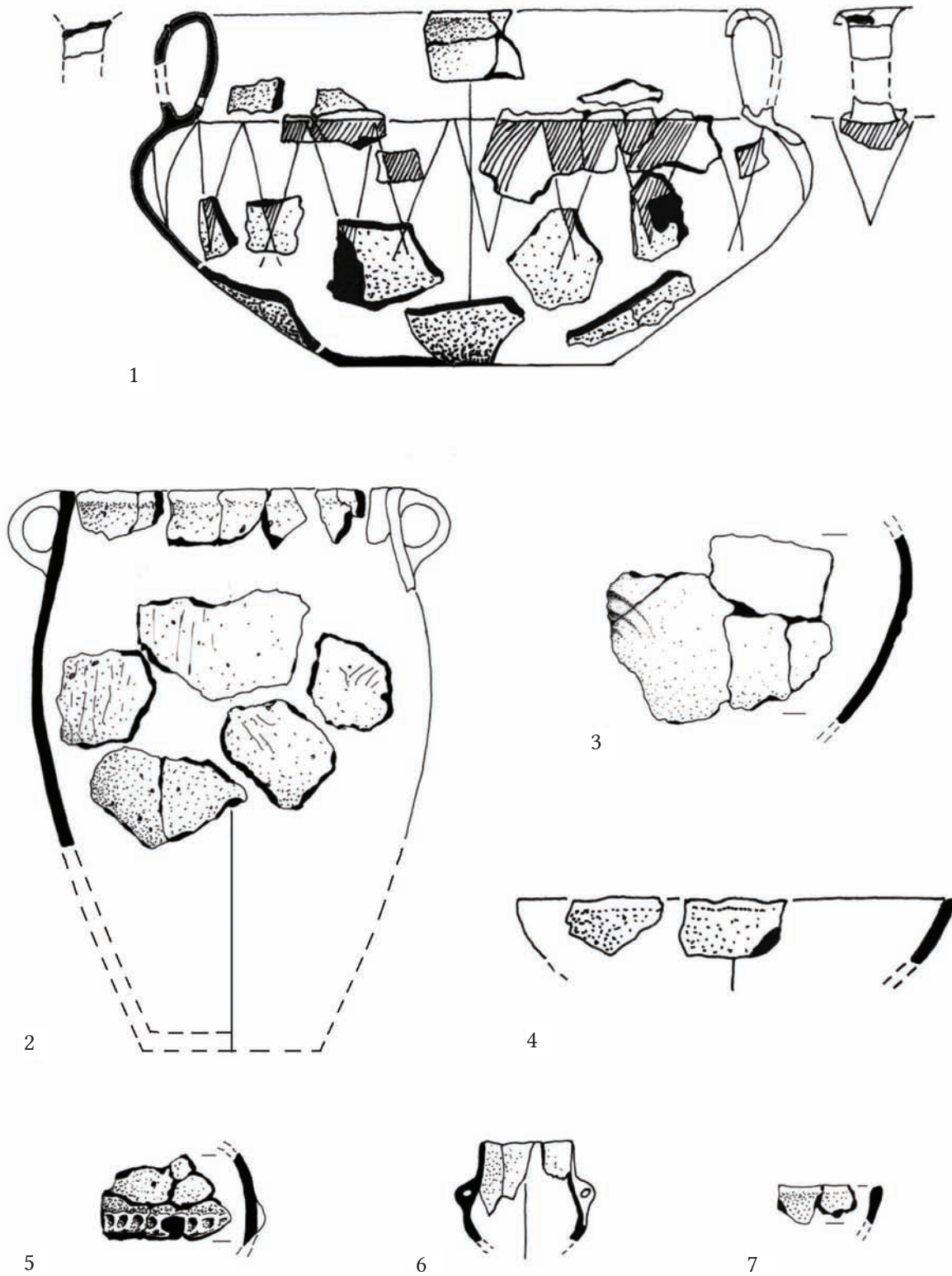
27 SÁNTA 2011.

28 ILON 2012, 8. kép 4–7, 9. kép 1–6, 10. kép 1.

10. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1 – 173. objektum, M=1:4, 2 – 202. objektum, M=1:4, 3 – 230. objektum, M=1:4, 4 – 230. objektum, M=1:4, 5 – 246. objektum, M=1:4, 6 – 246. objektum, M=1:4, 7 – 246. objektum, M=1:5.

Fig. 10. Domaszék-Börcsök-tanya. 1 – Feature 173, M=1:4, 2 – Feature 202, M=1:4, 3 – Feature 230, M=1:4, 4 – Feature 230, M=1:4, 5 – Feature 246, M=1:4, 6 – Feature 246, M=1:4, 7 – Feature 246, M=1:5.

11. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1-7 – 320. objektum, M=1:4.
 Fig. 11. Domaszék-Börcsök-tanya. 1-7 – Feature 320, M=1:4.

Az edényt kivitele (gazdag karcolt díszítés), minősége (finom anyaga, nagy mérete ellenére alig 0,7 cm-es falvastagsága, simított felülete) messze kiemeli a telep kerámialeletei közül. A forma párhuzama ismert már a Vatyá-kultúra alpári telepének 4. rétegéből is (Vatyá-Koszider, Alpár-csoport), de a korai halomsíros leletegyüttesekből hiányzik, így nem valószínű, hogy helyi eredetű lenne.²⁹ Legpontosabb analógiáit a maisbirbaumi 1–2. edénydepókban találjuk meg, amely a Közép-Duna-vidéki halomsíros kultúra Maisbirbaum-Zohor fázisának (Reinecke BC) egyik névadó lelőhelye is.³⁰ Hasonló mély tál töredékét tárták fel Balatonmagyaród-Hídvégpuszta klasszikus halomsíros telepén, ahol egy másik edényen a karcolt díszítés analógiája is előbukkant (Reinecke BC).³¹ Az Alföld nagy temetőiben egyáltalán nem fordul elő ez a típus,³² ami elsősorban azzal magyarázható, hogy a tárgy funkciója a mindennapi élethez és nem a temetkezési szokásokhoz kötődött.

A nagy dísztál, amely a 320. objektum legprominensebb lelete, a település életének késői fázisába, a Reinecke BC időszakba sorolható.

4. Urna formájú edények

a) Kihajló peremű, rövid, csonkakúpos nyakú, hangsúlyozott, ívelt vállú, fordított csonkakúpos aljú, urna formájú tárolóedény (463. obj., 12. kép 2). A has megmaradt töredékei alapján egy olyan kettőskónikus testű forma valószínűsíthető, ahol a has a felső harmadánál a legszelesebb. Az ilyen típusú urnák rendkívül elterjedtek a halomsíros kultúra egész területén, leggyakrabban a hamvasztásos temetőkben fordulnak elő. A 463. gödörből előkerült rövidebb nyakú forma ezek egy ritkábban előkerülő variánsát képviseli, amelynek közelebbi párhuzamai Bagról és Bogárzóról ismertek,³³ de az ipolyszalkai³⁴ és az egyeki³⁵ temetőben is megtaláljuk. A hegyfalui korai halomsíros ház leletei közül a domaszéki edényforma kiváló, nyomottabb kettőskúpos testű párhuzama került elő, amely méretében teljesen egyezik a miénkkel. A hegyfalui edény alsó részén alkalmazott „rücskőzés” is hasonlít a domaszéki példány alsó részén alkalmazott seprűzéshez,³⁶ de ugyancsak durvított/seprűzött az egyeki temetőben talált egyik urna alsó fele is.³⁷ Némileg hasonló – azonos funkciójú, de kissé eltérő formájú – kerámiák ismertek a fiatalabb és késő halomsíros időszakba keltezett (Reinecke BC–BD) Vesele-i (Vígvár, SK) telepről.³⁸ Két nagyobb, hasonló formájú tárolóedény ismert a Reinecke BC-re keltezett maisbirbaumi leletekből is,³⁹ továbbá a Veszprém-Kádárta, Geleméri-dűlőben feltárt edénydepóból.⁴⁰ A domaszéki urna pontos párhuzama Nagydém-Középrépusztán, az 1.A sírból származik, amelyet az ásató, Ilon Gábor a korábbi szakirodalom nyomán a halomsíros kultúra jellegzetes, de hosszú időszakon keresztül használt, ezért keltezésre kevésbé alkalmas

29 BÓNA – NOVÁKI 1982, XVII. 2.

30 WILLVONSEDER 1937, Taf. 17. 2 – a domaszékihez nagyon hasonló díszítéssel; a két, ma már szét nem választható depót újra közli: DONEUS 1994, Abb. 2. 1.

31 HORVÁTH 1994, 3. kép 3–4, 6.

32 TOČÍK 1964; KOVÁCS 1966; KOVÁCS 1975; TROGMAYER 1975.

33 Bag-Dutkás-dűlő: KOVÁCS 1965, 19. ábra 6; Bogárzó: FOLTINY 1957, II. t. 8.

34 Salka, SK: TOČÍK 1964, Abb. 4. 1, Taf. VIII. 1.

35 KOVÁCS 1966, 2. kép 7, 6. kép 18, 11. kép 16–17.

36 KÁROLYI 1983, 4. kép 1.

37 KOVÁCS 1966, 12. kép 19.

38 BARTÍK 1996, Tab. 4. 1, Tab. 8. 6, Tab. 12. 11.

39 DONEUS 1994, Abb. 3. 2–3, utóbbi kicsit jobb párhuzam.

40 ILON 2012, 5. kép 4.

típusának tart.⁴¹ A bemutatott példák bizonyítják, hogy ezt a hosszú élettartamú formát nem lehetséges pontosabban datálni.

b) Kihajló peremű, erősen csonkakúpos nyakú, csonkakúpos testű edény (246. obj., 10. kép 7). Az erősen töredékes forma nehezen rekonstruálható. A színük, kivitelük alapján összetartozó darabok egy szűk szájú, öblös edényre utalnak, amelynek közelebbi formai párhuzamait elsősorban nem a halomsíros,⁴² hanem a Nagyrév-kultúrában találjuk meg. Utóbbi szűk szájú, csonkakúpos nyakú, öblös, fordított csonkakúpos testű korsói hasonlítanak leginkább a domaszéki edényre, igaz, azok mérete jóval kisebb az itt bemutatottnál.⁴³ Mivel Domaszék-Börcsök-tanyán a Nagyrév-kultúra is megtelepült, ezek a töredékek utólag keveredhettek a cölöplyuk betöltésébe.

5. Fazekak és hengeres testű tárolóedény

A most bemutatott régészeti jelenségekből két fazék és egy hengeres testű tárolóedény került elő, amelyek formailag nagyon hasonlóak. Mindegyikük töredékes, a fazekak alsó része és a tárolóedény pereme nem maradt ránk, emiatt nem rekonstruálhatók.

A fazekak (246., 320. obj.) pereme kissé kihajló, nyakuk nagyon rövid, testük tojásdad, hordószerűen kiszélesedő, hosszúkás. A 320. objektumból előkerült példánynak két, egymással szemközt elhelyezett, rövid szalagfüle van (11. kép 2). A 246. objektumból származó fül nem biztos, hogy hozzátartozik a fazékhoz, mivel anyaguk és kivitelük eltérő. Ugyanakkor ennek a kerámiának egyetlen ujjbenyomással ellátott bütyök van a peremén (10. kép 5).

Mivel ezek a főző- és tárolóedények alapvetően funkcionális típusok, nagyon hasonló kivitelben készültek az egész bronzkor folyamán.⁴⁴ A bütykös peremű fazekak a Dél-Alföldön a késő Perjámos-⁴⁵ és a késő Vátya-kultúrában is jelen vannak.⁴⁶ Térben és időben legközelebbi analógiáik a halomsíros kultúra zákányszéki településein kerültek elő.⁴⁷

A hengeres testű tárolóedények hasa kevésbé hordószerű, vagy akár teljesen hengeres lehet, de alsó részük mindig csonkakúpos (479. obj., 12. kép 1), magasságuk 60–80 cm. Nagyobb példányaik telepekről ismertek,⁴⁸ valamint a temetőkből is, ahol legtöbbször pithosz-sírok edényeként találták őket.⁴⁹

41 ILON 1999, 250, 1. tábla 3, a sírban további három, formájában kissé eltérő, de azonos méretű tárolóedény is volt: 1. tábla 1–2, 5. Figyelemre méltó Ilon Gábor megjegyzése, miszerint a nagydémi sírokban talált állatsontok a halotti tor emlékei lehetnek (ILON 1999, 247). A sírban négy nagyméretű (kb. 25–30 cm szájátmérőjű), urna formájú tárolóedényt tártak fel, amely kiemelkedő a kultúra szórthamvas temetkezései között. Kovács Tibor az egyéki ásatás alapján megállapította, hogy a szórthamvas temetkezésekben mindössze 0,7 edény fordul elő (KOVÁCS 1966, 193). Ezeket a nagy edényeket akár a feltételezett halotti tor során is használhatták. A nagydémi sírok tehát a halomsíros kultúra temetkezési szokásainak – hitvilágának – ismeretét lényeges momentumokkal gazdagítják (ILON 1999, 247).

42 Az egyetlen, formailag hasonló edényt a veszprém-kádártai edénydepóból ismerjük (ILON 2012, 14. kép 1). Ez azonban inkább egy kissé szokatlanabb formájú, nagy korsó lehetett.

43 Legjobb párhuzama Tószeg-Ökörhalomról: BÓNA 1963, Pl. II. 10.

44 SZATHMÁRI 2009, 300.

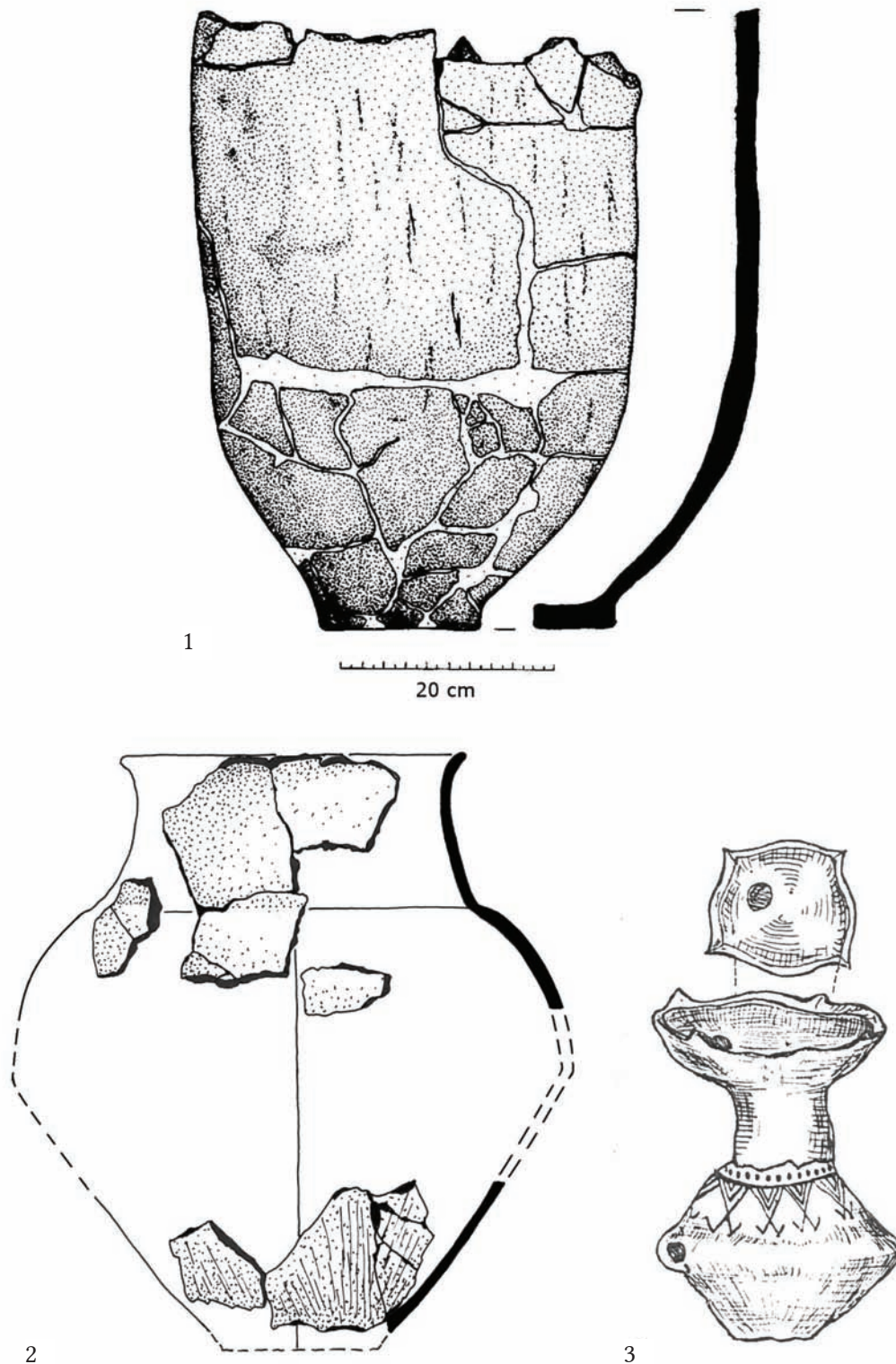
45 P. FISCHL 1997, 2. kép 1–3.

46 BÓNA – NOVÁKI 1982, III. 2–3, XV. 1, XVII. 7–10.

47 SÁNTA 2004, 6. kép 2, 9. kép 1, 8. kép 9–10, 9. kép 8.

48 Battonya-Vadaszán-tanya: Sz. KÁLLAY 1983, 47–49, 8. kép, 16. kép 1–2; Zákányszék-Homokkultúra MGSZ./Ny/37.: SÁNTA 2004, 9. kép 9). Zákányszék 2002-es terepbejárásán mélyszántás után egy ilyen típusú, nagyméretű tárolóedény frissen kiszántott, összeálló darabjait találtuk, amelyek a kerámia oldalának kb. 50×50 cm-es darabját adták ki. Sem perem-, sem aljtöredék nem volt a leletek között. Valószínűleg egy, a földben épségben elhelyezkedő nagy tárolóedényt bolygatott meg a mélyszántás.

49 Egyek: KOVÁCS 1966, 2. kép 12, 4. kép 9, 12. kép 20; Tiszafüred: KOVÁCS 1975, Pl. 8. 84/1, Pl. 13. 147/1, Pl. 16. 168/1, Pl. 21. 218/1; Tápé: TROGMAYER 1975, Taf. 8. 79; Ipolyszalka/Salka, SK: TOČÍK 1964, Abb. 4. 13, Taf. IX. 12.

12. kép. Domaszék-Börcsök-tanya. 1 – 479. objektum, M=1:6, 2 – 463. objektum, M=1:5, 3 – Ásotthalom-Bilisics (Tömörkény István ásatása, 1902, Móra Ferenc Múzeum Régiségtári Napló I. 132. rajza nyomán), M=1:2.

Fig. 12. Domaszék-Börcsök-tanya. 1 – Feature 479, M=1:6, 2 – Feature 463, M=1:5, 3 – Ásotthalom-Bilisics (excavation of István Tömörkény in 1902, about the Log-book of the Depository of Antiquities of the Móra Ferenc Museum, vol. I., page 132.), M=1:2.

A bronzkori edénydeponálás hazai kutatásának főbb mérföldkövei⁵⁰

A késő bronzkori edénydeponálás kérdéskörével alig két évtizede foglalkozik mélyebben a hazai kutatás. Az egyik első összefoglaló, értelmező publikáció V. Szabó Gábor tollából született 2004-ben. Munkájában a Pre-Gáva időszakról (Reinecke BD–HA1) kezdve tekinti át a kérdéskört, összegzi az előkerült leletegyüttesek közös jellemzőit.⁵¹ Ugyanakkor a kerámiadeponálás a bronzkor korai és középső szakaszában is gyakori jelenség.

A Kecskemét-Csukáséren előkerült kora bronzkori edényeket kapcsán Tóth Katalin foglalkozott ezzel a szokással,⁵² továbbá a Dél-Alföld más kora bronzkori leleteinek közzélése során P. Fischl Klára, Kiss Viktória és Kulcsár Gabriella is áttekintette a témát. Ezekben a lelőhelyeken kisebb méretű edények, főleg bögrék elrejtését figyelték meg.⁵³

A halomsíros kultúra edénydepóit az 1930-as évektől kezdve ismerték,⁵⁴ hazánkban ilyen jellegű leletek közzétételére és edénydepóként történő értelmezésére csak az 1980-as évektől kezdődően került sor.⁵⁵ A 2010 utáni időszakban két edénydepót (illetve rituális leletegyüttest) közölt Ilon Gábor a halomsíros kultúra emlékényéből.⁵⁶

Néhány lelet besorolása bizonytalan: a felsőpusztaszeri és csengelei késő Vátya leletek között előforduló ép halomsíros edények (a Bogárcsóról ismert korai típusú bögrék, korsók és tálak analógiái) esetén nem lehet eldönteni, hogy ezek az ásató által említett edénydepóhoz, esetleg telepobjektumokhoz vagy sírokhoz tartoztak.⁵⁷ A Gellénháza-Budai-szer, II. lelőhelyen előkerült leletegyüttest a feltárók csak kulturális és kronológiai szempontból értékelték, nem tértek ki az előkerülési körülmények részletesebb elemzésére. Az ép edényeket tartalmazó gödörben erőteljes tüzelés nyomait mutatták ki, amelynek során a gödör alja is átégett. Nagy mennyiségű faszén és paticsdarab került elő belőle. Megállapították, hogy a tűzrakásra is itt került sor, az edények ekkor égtek meg, és deformálódtak. A gödör a cselekmény előtt egy ideig üresen, nyitva állhatott, mert az aljára finom agyag iszapolódott be.⁵⁸

A Felső-Tisza-vidéken az elmúlt másfél évtized során számos késő bronzkori edénydepó látott napvilágot a Felsőszöcs-, Lápos- és Gáva-kultúrák településein.⁵⁹

A depók, azok között is a bennünket legjobban foglalkoztató, évessel-ivással összekötött közösségi események, rítusok, „lakomák” maradványainak régészeti azonosításában fontos Kalla Gábor, Raczky Pál és V. Szabó Gábor, az őskori és ókori lakomákkal kapcsolatos közös cikke.⁶⁰

50 Cikkemnek nem célja a bronzkori edénydeponálás teljes kutatástörténetének bemutatása.

51 V. SZABÓ 2004.

52 TÓTH 1999.

53 Szatymaz-Jánosszállás, Gróf Árpád földje: KULCSÁR 2000; Baks-Homokbánya: P. FISCHL et al. 1999.

54 Pl. Maisbirbaum: WILLVONSEDER 1937; DONEUS 1994.

55 Debrecen: POROSZLAI 1982; Hegykő: ILON 1999; Oslár-Nyárfaszög: KOÓS 2003; Balatonboglár-Berekre-dűlő, Balatonboglár-Borkombinát: HONTI et al. 2004, HONTI et al. 2007; Ordacsehi-Bugaszeg: KISS 2007, KISS 2011; Rákoscaba-Major-hegy Dél: REMÉNYI et al. 2006.

56 Veszprém-Kádárta, Geleméri-dűlő: ILON 2012; Győr-Ménfőcsanak, Széles-földek: ILON 2014.

57 FOLTINY 1945.

58 H. SIMON – HORVÁTH 1999, 193. Elképzelhető, hogy egy leégett ház romjainak eltakarítása zajlott itt le, de az edények deponálását is komolyan fontolóra kell venni. Lehetséges, hogy itt is egy rituális cselekménysor emlékeivel állunk szemben.

59 TÓTH – MARTA 2005; MARTA 2009.

60 KALLA et al. 2013.

Az edénydepók azonosítási lehetőségei

Egy leletegyüttes vizsgálatakor lényeges kérdés, hogy miként dönthető el földbe helyezésének indoka. Ha a tárgyak elrejtése különleges okból történik, akkor az edény(ek) vagy azok töredékei hiánytalanul vagy kis hiánnyal, egyszerre kerülnek a gödörbe, valószínűleg nem sokkal az esemény után. Ilyenkor – ideális esetben – ép vagy összeroppant, esetleg szándékosan összetört, de összeállítható edényeket találunk. Elrejtésükre egy közösségi és/vagy rituális cselekvéssor zárásaként került sor, miután tartalmukat elfogyasztották vagy feláldozták. Nem maguk az edények képeztek értéket, mint a fémdepók, elrejtésük azért volt lényeges, mert a cselekvéssor folytán rituális, nem evilági tartalommal telítődtek, ezért a profán világban már nem voltak tovább használhatóak, immár a szakrális szférához tartoztak.⁶¹

A domaszéki település feldolgozásának kezdetekor rögtön érezkelni lehetett, hogy néhány objektum kiemelkedően gazdag, ez azonban a legtöbb ásatási anyag esetében megfigyelhető. A település háztartásai és a társadalmi elkülönülésre utaló gödrök azonosítása érdekében statisztikai elemzést végeztünk a biztosan a halomsíros kultúrába sorolt és kevert anyagot nem mutató objektumok körében. Azt vizsgáltuk, hogy a gödrökben hány darab kerámia-töredék található, mekkora ezek átlagmérete, hány edényhez tartozhattak, és hogy miként aránylik a gödör térfogatához a benne elhelyezett kerámia mennyisége. Ezek alapján a település átlagából messze kiugró objektumokat lehetett azonosítani, amelyek nagy mennyiségű kerámia-töredéket tartalmaztak kisebb gödörtérfogat mellett. Az elemzés további részében az így azonosított objektumokat elsősorban a háztartásokban betöltött funkciójuk és kronológiai helyzetük szempontjából tárgyaltuk.⁶² Ennek oka az lehetett, hogy a megfeszített munkatempóban, igen rossz időjárási körülmények között lefolytatott megelőző feltárás során – a 173. objektum kivételével – a gazdag leletanyagú gödröket (pl. 320. obj.) is úgy bontották ki, hogy a kerámia-töredékeket nem tartották meg eredeti helyükön, így az objektumok leírásai és rajzai alapján nem lehetett következtetni pontos elhelyezkedésükre. A belőlük előkerült nagy mennyiségű leletanyag erősen töredékes, összeragasztani csak keveset sikerült, a leltározás során ezeket sokszor külön tételként vették nyilvántartásba. Nem soroltuk a depozitumok közé azokat a gödröket, amelyekben bár nagyszámú kerámia került elő, de többségük önálló edényhez tartozó magányos töredék volt. Ezeket a település gazdag hulladékgödreként határoztam meg (pl. 1., 319., 402. obj.).⁶³

A domaszéki leletegyüttesek értelmezését a Kalla Gábor által K.C. Twiss nyomán szerkesztett táblázat segítségével végeztük.⁶⁴ A leletek kritikai interpretációja során (depó-e vagy sem) a lakomák anyagi lenyomataként ott felsorolt jellemzőket vettük figyelembe. Ezek közül a következő tulajdonságokat ismertük fel:

- különleges hulladék-elhelyezési szokások: nagy mennyiségű kerámia-töredék, az edények jelentős részét képviselik (230., 320., 173., 202., 246., 479. obj.), edények önálló elhelyezése (173., 202., 230., 463., 479. obj.), különleges betöltés (agyag és hamu, 173. gödör), a befogadó gödör relatíve kisméretű, benne a kerámia magas koncentrációban fordul elő (246., 320. obj.),

61 „Rituális hulladék”: BOUZEK – SKLENÁŘ 1987, 39; BOUZEK 1996, 421; SCHAUER 1996, 408–410; CZYBORRA 1997, 91–92; STAPEL 1999, 139–141; PALÁTOVÁ – SALAŠ 2002, 129–133, 148–149.

62 SÁNTA 2009; SÁNTA 2011.

63 Doktori dolgozatomban a depozitumokkal csak érintőlegesen foglalkoztam: SÁNTA 2011, 99, 103.

64 TWISS 2008, 420–422, Tab. 1; KALLA et al. 2013, 16–17.

- nagy tárolókapacitások: sírokban nem előforduló, telepeken is ritka, atipikusan nagyméretű tálak 50 cm körüli szájátmérővel, jelentős úrtartalommal (230., 320. obj.), atipikusan nagyméretű fazekak (246., 320. obj.), nagyméretű urna formájú és hengeres testű tárolóedények (463., 479. obj.),
- a fentiekkel szoros összefüggésben: atipikusan nagyméretű étel-előkészítési és -tálalási eszközök (nagyméretű fazekak: 246., 320. obj., nagyméretű tálak: 230., 320. obj.),
- bizonytalanul, de talán felismerhető a főző- és tálalási eszközök viszonylagos formai gazdagsága (320. obj.: különféle tálak, fazék, csupor, körülárkolt bütyökdiszes urna formájú edény töredéke, bordadíszes urna formájú edény töredéke),
- a leletegyüttesek épületekhez kötődnek: házak belsejében vagy közvetlen közelében (173., 202., 246. obj.), házak előterében (320. obj.), vagy a hozzájuk kapcsolódó hulladék-gödörök között (230. obj.) helyezkednek el.

Állatcsontokat ezek közül csak a 173. és 320. objektumban tártak fel, de ezek jellegéről és mennyiségéről nincsenek információink.

A leletegyüttesek értelmezése

A depók csoportosításakor, értelmezésekor V. Szabó Gábor rendszerével,⁶⁵ valamint Hana Palátová és Milan Salaš szisztémájával⁶⁶ hasonlítottuk össze leleteinket. Ezekkel azonban nem egyeztek meg teljes mértékben a lelőhelyen megfigyelt jellegzetességek. Négy csoportba soroltuk a domaszéki jelenségeket:

1. Kisméretű korsók, bögrék magányos deponálása

A 173. objektum egy ép, talpgyűrűs korsó (10. kép 1) töredékeit tartalmazta, ezt egy kisméretű gödörbe temették, közvetlenül egy cölöpszerkezetes ház déli–délkeleti oldalán. Az edényben fehér hamu volt,⁶⁷ a jelenséget hamuval kevert sárga agyag fedte, ami annak tudatos lezárására utal. Közeliében egy hulladékgyödör (483.), az abba épített kemence (172.) és hamusgödre (482.) található. Az agyag és a hamu betöltés égésnyomokkal számos hasonló korú németországi és csehországi edénydepóban megfigyelhető.⁶⁸ Hasonló jelenséget észlelték az Ordacsehi-Bugaszegen feltárt 1326/1926. objektumban is.⁶⁹ A gödörben talált állatcsontok mennyiségét, jellegét nem ismerjük, ezért nem eldönthető, hogy kapcsolódnak-e a lelethez, vagy csak véletlenül kerültek bele. A mellette lévő objektumok (172., 482–483.) ennek az épületnek a háztartási egységébe tartoznak, leleteik a település életének korai szakaszára keltezhetőek, de a 173. objektumhoz való viszonyuk nem megállapítható⁷⁰

A 202. objektumban kizárólag egy bögre töredékei voltak (10. kép 2), amely már eleve törötten kerülhetett a gödörbe, mivel az ásatók nem számoltak be nagyobb, összefüggő edényrészlet-ről. A 211. sz. objektumtól (karámárok) délre két cölöpház rajzolódik ki (186., 192–198, 200–207. objektum). Az egyik az az épület (192–195., 200–206. objektum), amelynek északnyugati

65 V. SZABÓ 2004, 85–87.

66 PALÁTOVÁ – SALAŠ 2002, 146.

67 Sajnos ebből nem áll rendelkezésre minta.

68 STAPEL 1999, 83–85.

69 KISS 2007, 221; KISS 2011, 101, Fig. 3.

70 SÁNTA 2011. A 173. gödörben talált hamu származhat akár a hamus betöltésű 482. objektumból is, de ezt a közelségükön kívül más nem támasztja alá.

része közepén napvilágot láttak a bögre összeillő töredékei (202. objektum).⁷¹ A gödörben sem állatcsont, sem égetésnyom nem volt, de a betöltés agyagszemcséket tartalmazott.

Mindkét esetben egyetlen, közel azonos formájú edény volt egy kisméretű gödörben, melyek méretükön kívül csak talpkiképzésükben különböznek.⁷² Az ásatási leírások és rajzok alapján megállapítható, hogy az egyik korsó ép volt, a talaj nyomása miatt tört össze, illetve felső részeit a szántás vagy a humuszolás semmisítette meg (173. obj.), a másik esetben (202. obj.) a bögre elve törötten kerülhetett a gödörbe, de szinte teljes egészében összeállítható és kiegészíthető volt. Mindkét jelenség házakhoz kapcsolódott, egyikük valószínűleg az épület belsejében került elhelyezésre (202. objektum), ezért az épületek alapításához, esetleg a területek birtokba vételéhez, megtisztításához lehet kötni. A bennük lévő folyadékkal végezték el a rítust, amely a deponáláskor már nem feltétlenül lehetett bennük, sőt a 173. obj. edényébe fehér hamut tettek, úgy helyezték a gödörbe.

Hana Palátová és Milan Salaš a következő depótípusokat különítette el: 1. mezőgazdasági vagy raktáráldozat, 2. eskü emléke italáldozattal, 3. építési áldozat, 4. temetkezéssel össze nem függő egyéb depó.⁷³ A 173. és 202. objektumok leleteit a 3. csoportba, esetleg ehhez kapcsolódóan a 2. csoportba lehet sorolni (az italáldozat miatt). A tárgyak formai analógiái, valamint a 173. gödör mellett feltárt korai objektumok alapján ez a két depó a település korai fázisába helyezhető.

A halomsíros kultúra temetőiben két további adatot találunk folyadékok tárolására, töltésére szolgáló edények magányos deponálására. Tápé-Széntégláégetőn, a 458., hamvak és csontok nélküli, jelképes sírból (vagy áldozati gödörből) került felszínre egy szimbolikus jelekkel gazdagon díszített, kiöntőcsöves korsó. Mellette egy nagy edény alsó részének töredékeit tárták fel, és egy kúpos tengeri csigát találtak.⁷⁴ Az ezen az edényen látható gazdag díszítés egyik különlegessége a hasán lévő zászlócskamotívum, amelyet egy még publikálatlan edényen is megtalálunk. Ásotthalom-Bilicsen, Tömörkény István ásatásából (1902) származik egy különleges felépítésű és díszítésű edény, amely mellett sem hamvak, sem csontok nem voltak, ezért ugyancsak jelképes sírként/áldozati leletként határozható meg (12. kép 3).⁷⁵ A fazekas egy kisméretű korsót és egy kisebb méretű, csücskös peremű tálalát dolgozott össze, a tál aljába aszimmetrikusan lyukat fűrt, amely így a korsóba vezeti a tálba öntött folyadékot. A tárgyon a tápéihoz hasonló farkasfog- és zászlócskamotívum kombinációjából álló díszítés figyelhető meg.⁷⁶

71 Amennyiben a ház kiserkesztése nagyjából helyes, akkor a 202. objektum annak lakókonyhájában, a tűzhely korai és középső bronzkori házakban megszokott helyén került elő.

72 Bár a 173. objektum edényének felső részét nem sikerült megtalálni, a tárgy formai analógiái egyértelművé teszik, hogy hengeres/cilindrikus nyakkal, tölcseresen kihajló peremmel rendelkezett.

73 PALÁTOVÁ – SALAŠ 2002, 146.

74 TROGMAYER 1975, 101–102, Taf. 41. 458/1.

75 TÖMÖRKÉNY 1903, 51–52.

76 A leletetelemző cikk hamarosan megjelenik, de fontosnak érezzük, hogy a tárgy eredeti leírását és rajzát itt is közöljük (12. kép 3, a tárgy már nincs meg). A többi tárgyrajz a szerző munkája. Tömörkény I. eredeti leírása: TÖMÖRKÉNY 1903, 51–52. 29/1902i edény: „Sajátságos formájú agyagedény, amely két részből állhatott. Alsó része a kis agyagedények gyakori formája apró füllel, amely fogásra nem, csak felfüggesztésre alkalmas. Közepétől kezdve vékonyodó, de hosszabb nyakrésze van, amely legfelül tányér alakúra szélesedik. Ezen a zárt, lapos részen egy lyuk látható, amely az edény belső, elzárt részébe vezet. A nyak és az edénytest találkozásánál bebökődött pontok és bekarcolt vonaldísz figyelhető meg. A vonal alatt körben háromsoros V alakú díszítések, a harmadik V szárai meghosszabbodnak, aztán szögben felfelé irányulva W formát alkotnak. Felső tányérja négy helyen csúcsos. Az edény egyébként kézzel készült, idomtalan. Magassága 12 cm, legnagyobb átmérője 11 cm. A földből történt kiemeléskor derékon

A bemutatott domaszéki korsó- és bögreleleteket szintén folyadékokkal kapcsolatos alapító, megszentelő vagy megtisztító rítusokhoz köthetjük, ugyancsak egyedüli leletként kerültek földbe, díszítést azonban nem mutatnak, formaviláguk szokványosabb.

2. Urna formájú nagy edény, hengeres testű tárolóedény magányos deponálása

A 463. objektumban egy nagyméretű (kb. 55 cm magas), szűkebb szájú, kettőskónikus testű tárolóedény több töredékét tárták fel. Bár a töredékek száma viszonylag csekély (14 db), ezek az edény majdem teljes profilját reprezentálják. Viszonylag nagyméretűek, és jórészt összeilleszthetők. A gödörben ezeken kívül csak három kerámiatöredék volt, de paticsmaradványokat is feltártak. Az edény egy részének önálló gödörbe történő elhelyezésén túlmenően, a kétségkívül strukturált depozitumnak tekinthető 320. objektumhoz való közelsége is indokolja bemutatását.

Finomszemű termény hosszú ideig történő megőrzésére, vagy folyadék tárolására szolgáltak a nagyobb méretű, szűkebb szájú, urna formájú edények.⁷⁷ A forma a halomsíros kultúra számos telepéről, sírjából és edénydepójából ismert.⁷⁸ A típus magányos deponálására a kultúrából egyelőre nincs példa.

Az ehhez hasonló tárolóedények magányos deponálása eddigi ismereteink szerint a Gáva-kultúra időszakában jelenik meg, pl. Tiszaladányban és Hódmezővásárhely-Kopáncson.⁷⁹ V. Szabó Gábor szerint a Gáva-kultúrában általános lehetett ez a deponálási forma, ami a kultúrából ismert magányos, lelőköörülmények nélkül múzeumba került urnák nagy számát is megmagyarázza.⁸⁰ Véleménye szerint ezeket a díszes, nagyméretű edényeket a szorosán hozzájuk kötődő bizonyos (folyékony állagú) termék(ek) ceremóniális, rituális elfogyasztását vagy feláldozását követően deponálták. Ez a termék talán a sör vagy a mézbor lehetett, amelyet akár szívószállal is elfogyaszthattak a ceremónián résztvevők – ekkor csak a tárolóedény kerül deponálásra, hiszen nem használnak csészéket, bögréket.⁸¹ Balatonboglár-Borkombinát lelőhelyen az egyik gödörben egy összeégett hombár darabjait találták, amelyet ledöngölt réteggel fedtek le,⁸² de a lelet részletes közléséig az edény pontos formája, az elhelyezés mikéntje és esetleges oka homályban marad.

A domaszéki 463. objektum edényét nagyfokú töredékessége miatt csak hozzávetőlegesen hozhatjuk összefüggésbe konkrét közösségi cselekvéssorokkal.

A 479. objektum egy ép tárolóedényt, pithoszt rejtett, amelyet a telep egy korábbi gödrébe ástak be (12. kép 1). Mellette egy megmunkált agancsdarabot találtak;⁸³ egy agancsbalta a depószerű vonásokat mutató nagydémi 1.A sírből került elő. A korszak településein

kettévált, de minden hiány nélkül összeállítható”. A cikkben szereplő leírás megegyezik a Móra Ferenc Múzeum Régiségtári Napló I., 132. oldal leírásával, amely mellett a tárgy eredeti rajza található.

77 SZATHMÁRI 2009, 298.

78 Hegyfalu: KÁROLYI 1983, 4. kép 1; Veselé/Vígvár, SK: BARTÍK 1996, Tab. 4. 1, Tab. 8. 6, Tab. 12. 11; Maisbirbaum: DONEUS 1994, Abb. 3. 2; Veszprém-Kádárta, Geleméri-dűlő: ILON 2012, 5. kép 4; Nagydém-Középrépuszta: ILON 1999, 250, 1. tábla 3.

79 V. SZABÓ 1996, 6. kép 1, 31. kép 1.

80 Rendszere szerint a 2. depótípus, V. SZABÓ 2004, 86.

81 V. SZABÓ 2004, 89, 36. jegyzet; KALLA et al. 2013, 26–27.

82 HONTI et al. 2004, 6.

83 ILON 1999, 3. tábla 1. Ez a megmunkált agancs valószínűleg félkész termék lehetett, és akár a korábbi gödör anyagából is belekeveredhetett a 479. objektum betöltésébe. Jelenlétének rituális vagy profán volta nem eldönthető.

több esetben is előfordul ilyen ép edény.⁸⁴ Ezek hétköznapi funkciója Szathmári Ildikó, a Füzesabony-kultúrából ismert hasonló edények alapján végzett újabb elemzése szerint nagyobb mennyiségű szilárd élelem rövidebb időtartamú tárolása lehetett. Mivel viszonylag keskeny aljú, magas edényekről van szó, elhelyezésük akkor volt a legbiztosabb, ha földbe ásták vagy valamivel körülrakva megtámasztották őket.⁸⁵ Ezek alapján a domaszéki 479. objektumba ásott tárolóedényt inkább profán funkciójú tárgyként rekonstruálhatjuk.

3. Alapításhoz vagy építéshez kapcsolódó közösségi cselekvéssor emléke

A 246. objektumban legalább két edény: egy nagy fazék (10. kép 5) és egy urna formájú edény (10. kép 7) rendkívül nagy mennyiségű töredéke látott napvilágot. A cölöplyuk egy felmenő falú ház déli sarkát alkotja, mélysége miatt valószínűleg tényleges, komoly tartó funkciója lehetett. Az urna formájú edényből összesen max. 20 kisebb darab, a nagy fazékból viszont szinte az összes töredék (kb. 100 db) fennmaradt. Az urna alakú edény meghatározása bizonytalan, analógiái inkább a Nagyrév-kultúrában találhatóak meg. Töredékessége miatt valószínű, hogy a korábban itt élt Nagyrév-kultúra cserepei keveredtek a cölöplyuk anyagába. Valójában tehát csak egyetlen nagyobb edény, egy nagyméretű, bütykös peremű fazék deponálására került sor.

A szűk, mély cölöplyukban szándékosan apró darabokra összetörve helyezték el a kerámiát, csak peremrészéből maradtak meg nagyobb töredékek. A cölöplyuk betöltése hamus, paticsos. Néhány töredék másodlagosan megégett.⁸⁶ Formája jól illik a 320. gödörből előkerült fazékhoz, de fontosnak érezzük kiemelni, hogy az általános gyakorlattól eltérően ennek a fazéknak nem csak a belsejét, hanem a külső részét is elsimították, így kidolgozása a halomsíros kultúra fazekai között kiemelkedően jónak mondható.

A bronzkorban általánosan elterjedt típus, de a mérete (kb. 40 cm magas) alapján egy ritkábban előkerülő variáns, amelynek űrtartalma 11–12 liter körül lehetett. Az átlagos háztartások esetén 4–6 személlyel számolhatunk, étkezési igényeiket a kisebb, 2,5–5 literes fazekak elégtették ki.⁸⁷ Ennek alapján az ilyen méretű fazekak egy 10-20 fős csoport számára elegendő élelem megőrzésére és tárolására voltak alkalmasak.⁸⁸

A deponálásra egy felmenő falú, cölöpszerkezetes ház déli sarkán lévő cölöplyukban került sor, feltehetően a ház alapításakor tartott közösségi esemény (és lakoma) rituális záróakkordjaként. Ehhez a nagy anyag- és időigényes folyamathoz ugyanis sok ember közös munkájára volt szükség,⁸⁹ ezt közösen, „kalákában” végezheték.⁹⁰ A közös étkezéssel és talán italozással egybekötött eseményen a ház építésében szerepet vállalók vehettek részt. Ezt a depótípust a morvaországi leletek tipológiája szerint a 3. csoportba (építési áldozat) sorolhatjuk be.⁹¹

84 Pl. Battonya-Vadaszán-tanya, Sz. KÁLLAY 1983, 47–49, 8. kép, 16. kép 1–2.

85 SZATHMÁRI 2009, 298.

86 Ilyen másodlagosan égett töredékeket többek között a sopronkeresztúri (Deutschkreutz/A) depóleletben is találtak (RUTTKAY 1966). A domaszéki 61. objektumban (cölöplyuk) is előkerült egy másodlagosan átégett nagy tárolóedény töredék. A sopronkeresztúri depóban megfigyelhető volt, hogy az edényeket és edény-töredékeket oszlopszerűen pakolták egymásra, mintha egy nagyon szűk lyukba helyezték volna el őket (RUTTKAY 1966, Abb. 2a–b, Abb 5.).

87 Egy személyre átlagosan 0,75 l ételt számítottunk.

88 SZATHMÁRI 2009, 300.

89 SÁNTA 2011, 100–101.

90 A ház déli oldalán történő elrejtés valószínűleg nem véletlen, így történt a 173. objektum esetében is.

91 PALÁTOVÁ – SALAŠ 2002, 146. Ezt az állítást akkor is fenntartom, amennyiben a cölöplyukba egy korábbi

4. Nagy szájátmérőjű tálak magányos (?), vagy edényegyüttes részeként történő strukturált deponálása

A domaszéki telepen két objektumot sorolhatunk ebbe a csoportba. A 230. gödör egy hatalmas, 50 cm szájátmérőjű tál (10. kép 4) összeillő, nagy töredékeit tartalmazta egy másik tál töredékével együtt (10. kép 3). Az objektumot a szántás és a humuszosítás rendkívül erősen bolygatta.

A 320-as számú, 80×86 cm-es, 12 cm mély objektumból egy nagyméretű, gazdagon díszített tál (11. kép 1) és egy nagy fazék (22 cm szájátmérő, kb. 40 cm magasság, 11. kép 2) is előkerült. A gödröt egy újkori árok vágta (272. obj.), amely a bronzkori objektum bő harmadát bolygatta meg, pusztította el. Ennek ellenére a kétfülű, mély tálnak és a nagy fazéknak is annyi, részben összeillő töredékét találták meg, ami feltételezi, hogy ezek egykor épségben vagy összetörve, egy strukturált depozitum részeként kerültek a gödörbe. A mellettük talált kétfülű csupor (11. kép 6), egy ívesen árkolt díszes urnatöredék (11. kép 3), illetve néhány táltöredék (11. kép 4, 7) alapján a leletegyütteshez legalább egy nagy, urna formájú, díszes kivitelű edény,⁹² legalább egy ivóedény és legalább egy tál tartozhatott, de ezek a bolygatások során erősen sérültek. Egy másik, hasán ujjbenyomkodással díszített töredék (11. kép 5) és további oldaltöredékek azt sugallják, hogy akár még több edény is lehetett a depóban, de az sincs kizárva, hogy ezek a cserepek a kultúrrétegből keveredtek a gödör betöltésébe. A gödörben talált állatcsontok mennyiségét és jellegét nem ismerjük, ezért azokat nem tudjuk értékelni.

A halomsíros kultúra időszakából feltárt edénydepók⁹³ nagyméretű tárolóedényeket (urna formájú edényeket és mély tálfazekakat), fazekakat, tálakat és csupokat/csészéket, valamint korsókat egyaránt tartalmaznak. A depók változatos edényösszetétele utal arra, hogy lakomák során használhatták őket.⁹⁴ Ezen lakomák áldozat (elősorban folyadékáldozat) jellegét hangsúlyozta Jan Bouzek és Karel Sklenář a Horní Počaply-ban (Csehország) feltárt edénydepó kapcsán. A hatalmas (72 edényt tartalmazó) leletegyüttes az edénytípusok széles választékát tartalmazta, így amforákat (urna formájú tárolóedények), tálfazekakat, nagyméretű tálakat, mély tálakat, csupokat, bögréket, korsókat és fazekakat. Ezen kívül díszített tapasztástöredékek is előkerültek a gödörből. A leletet a klasszikus/késő halomsíros (Reinecke BC) időszakba keltezték.⁹⁵ Anélkül, hogy részletesebben elemeznénk a halomsíros kultúra edénydepóit, érdemes kiemelni, hogy a legtöbb hitelesen feltárt leletegyüttes szintén sokszínű. Figyelemre méltó kivétel a település (és a kultúra) korai időszakába keltezett két rákoscsaba-

(leégett?) ház bontása után került az edény, mivel a szóban forgó helyen lévő házat legalább egy alkalommal megújították úgy, hogy az egyik hosszanti oldalfaluk azonos maradt (1. kép 4). Ez esetben a deponálás a ház bontásához és a megújított épület alapításához társítható. Sajnos nem dönthető el, melyik ház volt a korábbi.

92 A kerámiatöredék anyaga és típusa alapján az alig 10 m-re DNy felé található 463. gödörrel való kapcsolatát sem zárhatjuk ki, de összetartozásukat csak a leletanyag ismételt, összehasonlító vizsgálata dönthetné el.

93 A cikk elkészítése során áttekintett depók (és kérdéses depók) a következők voltak: Balatonboglár-Berekredűlő, Balatonboglár-Borkombinát (HONTI et al. 2004; HONTI et al. 2007), Debrecen (POROSZLAI 1982), Felsőpusztaszer (FOLTINY 1945), Gellénháza-Budai szer, II. (H. SIMON – HORVÁTH 1999), Győr-Ménfőcsanak, Széles-földek (ILON 2014), Hegykő (ILON 1999), Horní Počaply (BOUZEK – SKLENÁŘ 1987), Maisbirbaum 1–2. (WILLVONSEDER 1937; DONEUS 1994), Ordacsehi-Bugaszeg (KISS 2007; KISS 2011), Oszlár-Nyárfaszög (KOÓS 2003), Rákoscsaba-Major-hegy Dél (REMÉNYI et al. 2006), Sopronkeresztúr (Deutschkreutz/A, RUTTKAY 1966), Veszprém-Kádárta, Geleméri-dűlő (ILON 2012).

94 KALLA et al. 2013, 16, I. t.

95 BOUZEK – SKLENÁŘ 1987, 38–39.

majorhegyi depó, amelyekben csak korsók és tálak szerepeltek.⁹⁶ Kizárólag ivóedényeket és tálakat tartalmazott az oszlári edénydepó is.⁹⁷

A deponálás leggyakoribb kísérőjelensége a tűz használata, amely sokszor az edények szándékos, akár többszöri megégetésében, hamu és égett törmelék, faszén, átégett agyagtapasztás formájában nyilvánul meg, néha a gödörben gyújtott tűzre utal.⁹⁸ Gyakori az át nem égett agyag használata akár betöltésként,⁹⁹ vagy agyagkonstrukciók formájában.¹⁰⁰ Rendkívül érdekes a díszített tapasztástöredékek, házmaradványok jelenléte,¹⁰¹ és többször előfordul hordozható tűzhely is.¹⁰² Szögletes kődarabok, őrlőkő töredékek, ütő- vagy simítókövek, kavicsok elhelyezése szintén megfigyelhető.¹⁰³ Gyakran kerülnek elő állatcsontok,¹⁰⁴ sőt egy esetben gyermektemetkezés (pithosz) is volt az áldozati gödörben.¹⁰⁵ Ez a szokás a középső és késő bronzkor temetőiben és telepein egyaránt előfordul.¹⁰⁶

A Domaszék-Börcsök-tanyán a 320. gödörből előkerült lelet a halomsíros kultúrából ismert edénydepók egyikével sem egyezik meg teljes mértékben, de a legtöbbjükkel kapcsolatba hozható. Feltűnő az edények alacsony száma és töredékességük, amely az objektum erős bolygatottságának, nagyfokú pusztulásának is köszönhető. Nem tudjuk, hogy az állatcsontanyag pontosan milyen mennyiségű és milyen állatfajoktól származott. Valószínűleg nem voltak tüzelésnyomok és égett rétegek a gödörben, mivel azt az objektum adatlapján biztosan megemlégtették volna. Ilyenek a hegyközi depónál sem kerültek elő.¹⁰⁷ Ha a bemutatott edényeket vesszük alapul (amelyek nem biztos, hogy a gödör egykori teljes edénykészletét reprezentálják), a domaszéki leletegyüttes leközelebbi analógiája Balatonboglár-Berekre-dűlőn került elő. Az 1691. objektumban egy nagyobb és egy kisebb urna formájú, valamint egy hordó alakú, a gödör aljára állított tárolóedényt tártak fel, ezeket egy mély tállal (formája némileg hasonló a 320. objektumban talált mély táléhoz) és két csücskös peremű tállal fedték le. A lelet egy kisebb korsót/bögrét is tartalmazott.¹⁰⁸

A lelet összetétele a darabszámok kivételével – nagy dísztál, nagy fazék és urna formájú edények, csésze, kisebb tál vagy tálak – hasonló a Veszprém-Kádárta, Geleméri-dűlőn és a Győr-Ménfőcsanak, Széles-földeken talált depók összetételéhez is, ám azok teljesebbek, nagyobb darabszámú és változatosabb összetételű edénykészlettel rendelkeznek.¹⁰⁹ Hasonlóságok figyelhetőek meg a maisbirbaumi 1–2. depókkal is: a nagy kétfülű tál, a fazék, az urna formájú tárolóedény és a félgömbös tál mindkét helyen előfordul.¹¹⁰ Az urna alakú edény-

96 REMÉNYI et al. 2006, 174, 4. kép.

97 KOÓS 2003.

98 RUTTKAY 1966, 224; H. SIMON – HORVÁTH 1999, 193; STAPEL 1999, 83–85; KOÓS 2003, 121; KISS 2011, 101; ILON 2014, 5–6.

99 STAPEL 1999, 85; KISS 2011, 101.

100 STAPEL 1999, 83–85.

101 BOUZEK – SKLENÁŘ 1987, Obr. 8. 8, 38; STAPEL 1999, 83–85; újabban ILON 2014, Abb. 13.

102 RUTTKAY 1966, 229, Taf. III. Abb. 6; ILON 2014, 5, 22.

103 STAPEL 1999, 84; ILON 2012, 20; ILON 2014, 25, Abb. 16.

104 STAPEL 1999, 84–85; ILON 1999, 253.

105 ILON 2014, 5–6, Abb. 2–3.

106 ILON 2014, 30, további irodalommal.

107 ILON 1999, 253.

108 HONTI et al. 2004, 8–9, 1–2. kép; HONTI et al. 2007, 172, 158–159. kép.

109 ILON 2012; ILON 2014.

110 DONEUS 1994.

mély tál–fazék–csupor kombináció a hegyközi depóban is megvan.¹¹¹ Feltűnően hiányoznak viszont a domaszéki leletből a bemutatott depók többségében jelen lévő kisebb ivóedények (korsók, bögrék, csészék), csak egy csupor tartozik ebbe a csoportba.

A domaszéki 320. objektumban feltárt leletegyüttest egyértelműen összefüggésbe hozhatjuk a későbbi, Reinecke BD–HA1 korú depókkal is, amelyeket V. Szabó Gábor az 1. csoportba sorolt.¹¹² A 320. gödör depozituma részben megfeleltethető a nagyobb méretű tárolóedényeket, fazekakat, mély tálakat, valamint egy-egy kisebb tálát és csuprot tartalmazó tiszacsegei edénydepónak¹¹³ azzal a lényeges különbséggel, hogy a domaszéki leletben minden típusból csak egy-egy darabot találunk. Hasonló ehhez a gyomai leletegyüttes is,¹¹⁴ bár az edények darabszáma ott is sokkal magasabb.

Mind a 320., mind a 230. objektum nagy tálja olyan méretű edény, amelyek használata túlmutat a háztartások 4–6 fős közösségén. A 230. objektum tálja 18–19 literes űrtartalmú, ez nagyjából 20–25 fő számára elegendő étel tálalására lehetett alkalmas. A széles szájú tálakban valószínűleg könnyen kiszedhető, darabos ételt szolgálhattak fel (főtt vagy sült húst, főtt zöldségeket, stb.) A 320. objektum nagy tálja hozzávetőleg 35–40 liter űrtartalommal rendelkezik, ám nem valószínű, hogy színültig megtöltötték mivel, az edény fülei el sem bírták volna a terhelést. 30 literes hasznos űrtartalommal számolva kb. 40 fő számára elegendő ételt (a kicsit zártabb száj miatt talán pépes állagú kását) tehettek benne asztalra.¹¹⁵ A 320. objektum nagy fazeka kb. 18 literes űrtartalommal, nagyjából 20–25 fő számára elegendő étel elkészítésére és tálalására lehetett alkalmas.¹¹⁶

Ezeket az edényeket közösségi eseményekhez, rítusokhoz kapcsolódó ünnepi lakomák során használták, amelyeken 20–40 fő vehetett részt. Ez a szám nagyjából megegyezik a V. Szabó Gábor által a későbbi depók kapcsán rekonstruált létszámmal (11–37 fő).¹¹⁷

Doktori dolgozatomban a település összlakosságát 100–200 főre becsültem,¹¹⁸ így a lakomákon a falu felnőtt lakosságának (vagy felnőtt férfi lakosságának) jelentős hányada lehetett jelen. A közös étkezésre egy, a családon túlmutató létszámú közösség részvételével tartott cselekmény, áldozat vagy ünnep alkalmával került sor, amely után a tárgyakat, mivel a mindennapi életben már nem voltak használhatóak, megsemmisítették és elásták.¹¹⁹ Az íves kannelúrákkal díszített, egykor körülárló bütyökdiszes urna formájú edény a szertartás, lakoma során elfogyasztott folyadékot tartalmazhatta (lásd a 2. pontban), de a lelet töredékessége miatt ennek feltételezése bizonytalan (ahogy a 463. objektummal történő feltételes összekapcsolása is, lásd 93. jegyzet).

111 ILON 1999.

112 V. SZABÓ 2004, 86.

113 V. SZABÓ 2004, 3–7. kép.

114 V. SZABÓ 2004, 9. kép 20–26.

115 Ilyen durvára darált, nem kelesztett, szenült darakása-maradvány az ugyanebbe az objektumcsoportba tartozó 5. gödörben elő is került, kb. 20 méterre a 320. objektumtól (a vizsgálatot Gyulai Ferenc végezte: SÁNTA 2011, 56–58). Az objektum a halomsíros kultúra cserepeit tartalmazó normál hulladék-gödör volt.

116 A számításokhoz Szathmári Ildikó ételmennyiség-becsléseit vettem alapul (SZATHMÁRI 2009). Az edények közelítő térfogatának kiszámításához a 230. objektum tálját egyszerű csonkakúpnak, a 320. objektumét csonkakúp és henger kombinációjának, a fazekakat hengernek tekintetem.

117 V. SZABÓ 2004, 90; KALLA et al. 2013, 30.

118 SÁNTA 2011, 99.

119 CZYBORRA 1997, 90–91; PALÁTOVÁ – SALAŠ 2002, 146–149.

A későbbi, nagyobb tárolóedényből és kisebb ivóedényekből álló depók esetében nagyon valószínű, hogy felnőtt férfiak csoportja, esetleg egy vezető személyiség köré szerveződő fegyveres közösség tagjai vettek részt a lakomákon, amelyek központi eleme a közös italfogyasztás volt.¹²⁰ Ennek gyökerei a halomsíros kultúra időszakába nyúlhatnak vissza,¹²¹ de a bemutatott domaszéki leletegyüttesekből hiányoznak a kis bögrék és csészék, a nagyobb edények is inkább szilárd táplálékra utalnak. Leletegyütteseinket tehát másként kell értelmeznünk.

A 320. gödör településen belüli elhelyezkedése is érdekes. Az 1. objektumcsoportban található egy nagyméretű, ÉNy–DK-i tájolású, cölöpszerkezetes, felmenő falú ház nyugati előterében, ahol 10 méteres sugarú körben nincs más objektum (1. kép 2). A háztól délre és nyugatra azonban rendkívül magas objektumsűrűség tapasztalható, ezek között tároló- és hulladék-gödrök, melléképületek (ólak, földbe ásott házak) és cölöplyukak is vannak.¹²² Ennek fényében a ház melletti üres tér jelenléte magyarázatra szorul. Figyelembe véve, hogy a hasonló tájolású középső bronzkori házak esetében a bejárat a nyugati oldalon található, logikusnak tűnik, hogy ez az üres térrész a ház bejárata előtti, tisztán tartott fogadótér, „udvar” lehetett. Ennek az üres, talán reprezentatív értékű térnek a közepén, a feltételezett házfaltól (talán a bejárat-tól) 3–5 méter távolságban került elő a 320. gödör. Az 1. objektumcsoport a legintenzívebb, leggazdagabb, legdíszesebb leletanyagot szolgáltatva a településen. Ennek létrejötté a koszi-deri idősakra tehető, de a leletek alapján a település egész élete során végig lakott maradt.¹²³ A legalább öt csoportot (háztartást) tartalmazó domaszéki településrészleten belül ez a csoport a leletanyag gazdagsága terén kiemelkedik a többi közül, az itt lakók tehetősebbek lehettek a többi háztartásban lakóknál. A jómód kifejezésére is alkalmas lehetett az a lakoma (és annak nagysága), amelynek tárgyi emlékeit a 320. gödörben tárták fel.¹²⁴

A 230. gödör a feltárás déli részének közepén, egy árokkal övezett, karámként rekonstruált terület mellett helyezkedik el. A karámtól északra és nyugatra számos, gazdag leletanyagú késő bronzkori hulladék-gödör található, míg a karámon belül csak három. Tőlük nyugatabbra néhány cölöplyuk utal egy felszíni házra, amelytől kb. 15 méterre keletre helyezkedik el a 230. gödör.

A területen egyedülként feltárt karám a hozzá tartozó háztartás, vagy még valószínűbb, hogy több háztartás együttes állatállományának befogadására szolgált. A döntően állattartásból élő lakosság vagyonának igen jelentős része koncentrálnálódhatott az állatállományban,¹²⁵ ezért a karámot tartalmazó háztartás mindenképp a módosabbak közé sorolható, amit a karámmal egykorú, azt kikerülő gazdag leletanyagú gödrök is tanúsítanak (pl. 402.). A feltételezett lakomára, amelynek maradványait a 230. gödörben helyezték el, a telep életének klasszikus szakaszában, a Reinecke BB2 periódusban kerülhetett sor.

A bemutatott közösségi események, lakomák konkrét célját, profán vagy rituális tartalmát nem tudjuk rekonstruálni. Csak annyit állíthatunk biztosan, hogy ezek a nagyon töredékes depositumok a szűkebb családi körön túlmutató, esetleg 20–40 fős közösségek összejöveteleinek emlékei. Szolgálhattak a faluközösség tagjai, illetve a szűkebb kistérség klánjai közötti kohézió erősítésére, de lehettek a társadalmi versengés szinterei is, ahol a lakomák nagysága

120 V. SZABÓ 2004, 90–92.

121 Rákoscsaba: REMÉNYI et al. 2006, 174, 4. kép; Debrecen: POROSZLAI 1982.

122 SÁNTA 2009, 1. kép.

123 Maga a 320. gödör a település (és a háztartás) életének késői szakaszába sorolható (Reinecke BC periódus).

124 KALLA et al. 2013, 29.

125 SÁNTA 2011, 58–60.

a rendező klán vagy család gazdagságával, kapcsolatrendszerének kiterjedtségével állhatott összefüggésben.¹²⁶

Összefoglalás

A Domaszék-Börcsök-tanyán feltárt leletegyüttesek tovább gazdagítják a halomsíros kultúra társadalmával, hitvilágával kapcsolatos ismereteinket. Az egyes jelenségtípusok jellemzőit a következőképp foglalhatjuk össze:

1. 173. és 202. objektum:

- korsó és bögre magányos deponálása, a korsóban (173. obj.) fehér hamu volt,
- agyag és hamu használata a 173. gödör lezárására,
- házban és ház közvetlen közelében kerültek elő,
- folyadékkal kapcsolatos építési, alapítási áldozat nyomainak tarthatóak.

2. 463. objektum:

- urna formájú tárolóedény magányos deponálása (?), a gödörben más edénytöredék alig volt,
- erősen hiányos az edény, de a darabok nagyobbak, összeillenek,
- tűz nyomai ? (paticsdarabok),
- nagyobb létszámú csoport közös étel- vagy inkább italfogyasztásához kapcsolható.

3. 246. objektum:

- fazék magányos (?) deponálása,
- ház cölöplyukában került elő,
- kb. 20 fő részvételével tartott étkezés,
- amely építési áldozatként, illetve ahhoz kapcsolható lakomaként rekonstruálható.

4. 230., 320. objektum:

- mindkét depó erősen bolygatott, pontos összetételük nem ismert,
- a depók közös jellemzője az 50 cm körüli szájátmérőjű tál,
- a 320. objektum esetében egy kb. 20–40 fős lakoma strukturált depozitumával számolhatunk,
- a 320. objektum a ház előtti, üres térrész közepén, kitüntetett helyen (bejárat közelében?) került elő, a 230. objektumot is egy ház közelében, de attól keletre találták,
- ezek a lakomák a rendező háztartás anyagi helyzetét is jelezhetnék, de elsődleges funkciójuk a faluközösségen belüli vagy a kistérség klánjai közötti kapcsolatrendszer és szolidaritás erősítése lehetett.

A bemutatott jelenségek tágabb tér- és időbeli kontextusban történő vizsgálata valószínűsíti, hogy a halomsíros kultúrát hordozó népesség egész élettartama alatt olyan, közös étkezés- és ivással járó rítusokat, cselekvéssorozatokat gyakorolt, amelyeket a bronzkor korábbi és későbbi szakaszából már leírtak, és mögöttük hasonló mozgatórugókat kell feltételeznünk.¹²⁷

126 KALLA et al. 2013, 30.

127 V. SZABÓ 2004.

A folyadékokkal végzett alapító/megszentelő áldozatok jelenlétét ebben az időszakban eddig még nem vizsgálták mélyebben, a téma további kutatást igényel.

Köszönetnyilvánítás

A leletanyag közlésre történő átengedését Paluch Tibornak szeretném megköszönni. A cikk lektorálásáért és hasznos tanácsaiért Ilon Gábornak tartozom köszönettel.

Irodalom

- BARTÍK, J. 1996: Sídlisto stredodunajskej mohylovej kultúry vo Veselom (Siedlung der mitteldanubischen Hügelgräberkultur in Veselé). *Slovenská archeológia* 44, 189–252.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ, Z. 1976: Zur Enddatierung der Kulturkreises Mad'arovec–Větřov–Böheimkirchen. *Germania* 54, 341–359.
- BÓNA, I. 1963: The Cemeteries of the Nagyrév Culture. *Alba Regia* 2/3, 11–23.
- BÓNA, I. – NOVÁKI, Gy. 1982: Alpár bronzkori és Árpád-kori vára (Alpár, eine bronzezeitliche und mittelalterliche Burg). *Cumania* 7, 17–164.
- BOUZEK, J. 1996: European Bronze Age hoards and their Mediterranean parallels. In: KOVÁCS, T. (Hrsg.): *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag*. Budapest, 421–422.
- BOUZEK, J. – SKLENÁŘ, K. 1987: Jáma středobronzové mohylové kultury v Horních Počaplech, okr. Melník (Eine Grube der mittelbronzezeitlichen Hügelgräberkultur in Horní Počaply bei Melník). *Archeologické rozhledy* 39, 23–39.
- CZYBORRA, I. 1997: Gefäßdeponierungen – Speise und Trank für Götter und Menschen. In: HÄNSEL, A. – HÄNSEL, B. (Hrsg.): *Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas*. Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin – Bestandskataloge 4, 87–92.
- DONEUS, M. 1994: Das mittelbronzezeitliche Keramikdepot von Maisbirbaum, MG Ernstbrunn, pB Korneuburg, Niederösterreich (A maisbirbaumi középsőbronzkori kerámialelet [Alsó–Ausztria]). *Zalai Múzeum* 5, 201–209.
- P. FISCHL, K. 1997: Klárafalva–Hajdova I. Bronzkori tell település. In: HAVASSY, P. (szerk.): *Látták Trója kapuit. Bronzkori leletek a Közép–Tisza vidékéről*. Gyulai Katalógusok 7, 85–122.
- P. FISCHL, K. 1999: Szertartási edények a bronzkorból (Zeremoniegefäße aus der Bronzezeit). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 37, 129–138.
- P. FISCHL, K. – KISS, V. – KULCSÁR, G. 1999: Korai és középső bronzkori település Baks–Homokbánya (Csongrád megye) lelőhelyen (Früh- und mittelbronzezeitliche Siedlungen an dem Fundort Baks–Homokbánya [Komitat Csongrád]). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 5, 77–190.
- FOLTINY, I. 1945: Bronzkori leletek Felsőpusztaszerről és Csengeléről (Finds of the Bronze Age from Felsőpusztaszer and Csengele). *Archaeologiai Értesítő* 71, 43–51.
- FOLTINY, I. 1957: *A halomsíros és lausitzi kultúrák nyomai Szeged környékén (Spuren der Hügelgräber und der Lausitzer Kultur in der Umgebung von Szeged)*. Régészeti Füzetek 4, Budapest.
- HONTI, SZ. – BELÉNYESY, K. – FÁBIÁN, SZ. – GALLINA, ZS. – HAJDÚ, Á. D. – HANSEL, B. – HORVÁTH, T. – KISS, V. – KOÓS, I. – MARTON, T. – NÉMETH, P. G. – OROSS, K. – OSZTÁS, A. – POLGÁR, P. – P. SZEŐKE, J. – SERLEGI, G. – SIKLÓSI, ZS. – SÓFALVI, A. – VIRÁGOS, G. 2004: A tervezett M7-es

- autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (2002–2003) Előzetes jelentés III. (Preliminary Report III. The preceding archaeological excavations [2002–2003] of the M7 highway in Somogy county). *Somogyi Múzeumok Közleményei* 16, 3–70.
- HONTI, SZ. – NÉMETH, P. G. – SIKLÓSI, Zs. 2007: Balatonboglár-Berekre-dűlő és Balatonboglár-Borkombinát. In: BELÉNYESY, K. – HONTI, SZ. – KISS, V. (szerk.): *Gördülő idő. Régészeti feltárások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán Zamárdi és Ordacsehi között (Rolling Time. Excavations on the M7 Motorway in County Somogy between Zamárdi and Ordacsehi)*. Kaposvár – Budapest, 167–177.
- HORVÁTH, L. 1994: Adatok Délnyugat–Dunántúl későbronzkorának történetéhez (Angaben zur Geschichte zur Spätbronzezeit in SW–Transdanubien). *Zalai Múzeum* 5, 219–235.
- ILON, G. 1999: A bronzkori halomsíros kultúra temetkezései Nagydém–Középrépaszpusztán és a hegykői edénydepot. A késő magyarádi és a korai halomsíros kultúra leletei az Észak- és Nyugat–Dunántúlon (Die Bestattungen der bronzezeitlichen Hügelgräberkultur in Nagydém–Középrépaszpuszta und das Gefässdepot von Hegykő). *Savaria* 24/3, 239–276.
- ILON, G. 2012: A halomsíros kultúra rituális „edénydepója” Veszprém határából (The ritual „vessel hoard” of the Tumulus culture in the vicinity of Veszprém). In: KISFALUDI, J. (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2010 (Archaeological Investigations in Hungary 2010)*. Budapest, 19–53.
- ILON, G. 2014: Opfergrube der Hügelgräberkultur in der Gemarkung von Ménfőcsanak (Spiralornament auf einem Tonfries eines Gebäudes). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 65, 5–42.
- KALICZ-SCHREIBER, R. – KALICZ, N. – VÁCZI, G. 2010: *Ein Gräberfeld der Spätbronzezeit von Budapest-Békásmegyer*. Budapest.
- KALLA, G. – RACZKY, P. – V. SZABÓ, G. 2013: Ünnepek és lakomák a régészetben és az írásos forrásokban. Az őskori Európa és Mezopotámia példái alapján. In: DÉRI, B. (szerk.): *Convivium. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2012. november 6-7-én tartott vallástudományi konferencia előadásai*. AION Könyvek 2. Budapest, 11–48.
- SZ. KÁLLAY, Á. 1983: A késő bronzkori halomsíros kultúra időszakának leletei Battonya határában (Die Funde der spätbronzezeitlichen Hügelgräberzeit in Battonya). *Archaeologiai Értesítő* 110, 42–60.
- KÁROLYI, M. 1983: Későbronzkori településnyomok Hegyfalun határában (A halomsíros kultúra újabb leletei Vas megyében) (Spätbronzezeitliche Siedlungsspuren in der Nähe von Hegyfalun [Neuere funde der Hügelgräberkultur im Komitat Vas]). *Savaria* 13–14, 133–169.
- KISS, V. 2007: A halomsíros kultúra falusias települése. In: BELÉNYESY, K. – HONTI, SZ. – KISS, V. (szerk.): *Gördülő idő. Régészeti feltárások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán Zamárdi és Ordacsehi között (Rolling Time. Excavations on the M7 Motorway in County Somogy between Zamárdi and Ordacsehi)*. Kaposvár – Budapest, 220–221.
- KISS, V. 2011: Settlement of the Tumulus culture at Ordacsehi. In: GUTJAHN, Ch. – TIEFENGRABER, G. (Hrsg.): *Beiträge zur Mittel- und Spätbronzezeit sowie zur Urnenfelderzeit am Rande der Südostalpen. Akten des 1. Wildoner Fachgesprächs vom 25. bis 26. Juni 2009 in Wildon/Steiermark (Österreich)*. Internationale Archäologie – Arbeitsgemeinschaft, Symposium, Tagung, Kongress 15. Rahden/Westfalen, 101–108.
- KOÓS, J. 2003: Késő bronzkori edénylelet Északkelet–Magyarországról (Ein spätbronzezeitliches Gefässdepot von Nordostungarn). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 9, 121–128.
- KOVÁCS, T. 1965: A halomsíros kultúra leletei Bagon (Finds of the Tumulus Culture at Bag). *Folia Archaeologica* 17, 65–86.

- KOVÁCS, T. 1966: A halomsíros kultúra leletei az Észak-Alföldön (Die Funde der Hügelgräberkultur). *Archaeologiai Értesítő* 93, 159–202.
- KOVÁCS, T. 1975: *Tumulus culture cemeteries of Tiszafüred*. Régészeti Füzetek II/17, Budapest.
- KOVÁCS, T. 1977: *A bronzkor Magyarországon*. Hereditas sorozat, Budapest.
- KULCSÁR, G. 2000: Kora bronzkori leletek a Tisza jobb partján (Csongrád megye) (Frühbronzezeitliche Funde am rechten Ufer der Theiß [Komitat Csongrád]). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 6, 47–75.
- MALI, P. 2015: A késő bronzkor kronológiai problémái egy perbáli, halomsíros időszakba sorolható település alapján (The chronological problems of late Bronze Age based upon a Perbál burial mound settlement). *Tisicum – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 24, 7–29.
- MARTA, L. 2009: *The Late Bronze Age Settlements of Petea-Csengersima*. Satu Mare.
- PALÁTOVÁ, H. – SALAŠ, M. 2002: *Depoty keramických nádob doby bronzové na Morave a v sousedních zemích (Bronzezeitliche Gefässdepotfunde in Mähren und benachbarten Gebieten)*. Pravek – Supplementum 9, Brno.
- PALUCH, T. 2005: Domaszék–Börcsök tanya. Rövid jelentések [Short reports]. In: KISFALUDI, J. (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2005 (Archaeological Investigations in Hungary 2005)*. Budapest, 226.
- POROSZLAI, I. 1982: Későbronzkori edénydepotlelet Debrecenből (Gefässdepot aus Spätbronzezeit ein Fund aus Debrecen). *A Déri Múzeum Évkönyve* 1982, 75–100.
- REMÉNYI, L. – ENDRŐDI, A. – MARÁZ, B. – M. VIRÁG, Zs. 2006: Régészeti kutatások az M0 körgyűrű keleti szektorának nyomvonalán (Budapest XVII. ker. Major-hegy déli részén, M0 BP 05/2 lh.) (Archaeological investigations in the eastern sector of the M0 highway ring [Budapest XVII, southern part of Major hill, M0 BP site no. 05/2]). *Aquincum. A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2005-ben*. Budapest, 166–180.
- RUTTKAY, E. 1966: Bronzezeitliches Gefässdepot aus Deutschkreutz, bez. Oberpullendorf. *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* 35, 222–251.
- SÁNTA, G. 2004: A halomsíros kultúra leletei Zákányszék határában (Die Funde der Hügelgräberkultur in der Gemarkung von Zákányszék). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 10, 53–80.
- SÁNTA, G. 2009: A halomsíros kultúra Domaszék–Börcsök-tanyai településének legkorábbi szakasza és a telep szerkezete (Die früheste Phase und die Struktur der Siedlung der Hügelgräber-Kultur in Domaszék-Börcsök Gehöft). *Tisicum – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 19, 255–280.
- SÁNTA, G. 2010: Settlements of the Tumulus Culture in Hungary. *Antaeus* 31–32, 513–528.
- SÁNTA, G. 2011: *Domaszék–Börcsök tanya (Halomsíros település) komplex (régészeti, környezetrégészeti és archaeometriai) elemzése. Adatok a Dél-Alföld középső és késő bronzkorához. Ember és környezet kapcsolata a Dorozsma-Majjai Homokháton a bronzkorban (Complex, Archaeological, Environmental Archaeological and Archaeometrical Analyses of the Late Bronze Age Settlement at Domaszék–Börcsök tanya [Tumulus Culture]. Data to the Middle and Late Bronze Age of the Southern Great Hungarian Plain. Relationship between Man and Environment in the Dorozsma-Majsa Sandlands During the Bronze Age)*. Doktori disszertáció, kézirat. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
- SCHAUER, P. 1996: Tongeschirrschätze als Kontinuum urnenfelderzeitlichen Grabbrauches in Süddeutschland. In: KOVÁCS, T. (Hrsg.): *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag*. Budapest, 361–377.

- H. SIMON, K. – HORVÁTH, L. A. 1999: Középső bronzkori leletek Gellénháza–Budai szer II. lelőhelyen (Zala megye) (Mittelbrozezeitliche Funde in Gellénháza–Budai szer II. [Komitat Zala]). *Savaria* 24/3, 193–213.
- STAPEL, A. 1999: *Bronzezeitliche Deponierungen im Siedlungsbereich Altdorf–Römerfeld und Altheim, Landkreis Landshut*. Tübinger Schiften zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie 3, Tübingen.
- V. SZABÓ, G. 1996: A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletegyüttes alapján (Forschungsprobleme der Csorva-Gruppe und der Gáva-Kultur aufgrund einiger Fundverbände aus dem Komitat Csongrád). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 2, 9–109.
- V. SZABÓ, G. 1999: A bronzkor Csongrád megyében (Történeti vázlat a készülő régészeti állandó kiállítás kapcsán) (Die Bronzezeit im Komitat Csongrád [Eine historische Skizze anlässlich der künftigen ständigen Ausstellung]). *Csongrádi Múzeumi Füzetek* 2, 51–122.
- V. SZABÓ, G. 2004: A tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidéki késő bronzkori edénydeponálás szokásához (Der Gefässdepot von Tiszacsege. Neue Angaben zur Sitte der spätbronzezeitlichen Gefässdeponierung in der Theissgegend). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 10, 81–113.
- SZATHMÁRI, I. 2009: Megjegyzések a bronzkori háztartások edénykészletéről (Anmerkungen zur Gefässensembles bronzezeitlicher Haushalten). *Tisicum – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 19, 295–307.
- TÁRNOKI, J. 2010: A hatvani kultúra települése Bujákon (Die Siedlung der Hatvan-Kultur in Buják). In: GUBA, SZ. – TANKÓ, K. (szerk.): „Régről kell kezdenünk...” *Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay. Régészeti tanulmányok Nógrád megyéből Patay Pál tiszteletére*. Szécsény, 51–69.
- TOČÍK, A. 1964: *Die Gräberfelder der Karpatenländischen Hügelgräberkultur*. Folia Archaeologica Pragensis 7, Prague.
- TÓTH, K. 1999: Kora bronzkori edénylelet Kecskemét–Csukáséren (Ein frühbronzezeitliches Gefässdepot auf dem Fundort Kecskemét–Csukásér). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 5, 27–49.
- TÓTH, K. – MARTA, L. 2005: Gefässdepot der Felsőszőcs/Suciu de Sus-Kultur in Nyírmada-Vályogvető (A Felsőszőcs/Suciu de Sus kultúra edénylelete Nyírmada-Vályogvetőn). *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 47, 107–143.
- TÖMÖRKÉNY, I. 1903: A bilisitsi ásatásokról (Szeged–Alsótanya). *Archaeologiai Értesítő* 23, 50–54.
- TROGMAYER, O. 1963: Beiträge zur Spätbronzezeit des südlichen Teils der ungarischen Tiefebene. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 15, 85–122.
- TROGMAYER, O. 1975 *Die bronzezeitlichen Gräberfelder bei Tápé*. Fontes Archaeologiae Hungariae, Budapest.
- TWISS, K. C. 2008: Transformations in an early agricultural society: Feasting in the southern Levantine Pre-Pottery Neolithic. *Journal of Anthropological Archaeology* 27, 418–442.
- WILLVONSEDER, K. 1937: *Die mittlere bronzezeit in Österreich*. Bücher zur Ur- und Frühgeschichte 3, Wien.

Traces of Communal Activities in the Tumulus Culture Settlement at Domaszék-Börcsök-tanya

An extended part of a settlement of the Tumulus culture was excavated at Domaszék-Börcsök-tanya, during the rescue excavations of M5 motorway. Feature groups – which are determined as households – contained domestic buildings with wooden framework, outbuildings (constructed of wooden post or sunken floors), ditches and pits. Households contained some features connected to communal activities.

Vessels found in Feature 173 and 202, regarding to their mode of deposition, can be interpreted as founding offerings, in particular in the case of Feature 202, which came to light inside a domestic building with wooden framework. These vessels can be dated to the earlier and classical phase of the settlement (the last phase of Reinecke BB1, and the whole Reinecke BB2). These features can be interpreted as remains of rituals carried out by a liquid material to ritually clean and/or consecrate the ground.

In the Southern Hungarian Plain, we can find two further examples of single deposition of objects connected to liquid materials, due ritual reasons. First was found in Ásothalom-Bilisics, in the cemetery of the Tumulus culture excavated by István Tömörkény in the dawn of the 20th century. Fusing a jug and a bowl with four tips they create a unique vessel, the upper and lower part of which was connected by a hole. This type is resembling the well-known four pillar-like handled vessel type of the Koszider period. Regarding the record of the excavating archaeologist, this vessel was a single find, not a grave good, because he didn't find any human bones or cremated bones. The decoration of the vessel (flag-like ornament) is also unique in the Tumulus culture.

The other example is the well-known nosepipe vessel from the cemetery of Tápé-Széntégláégető. As we can read in the publication of the cemetery, it came to light from a symbolic grave. We can find the same ornament on this vessel, as the vessel from Bilisics. These two examples can also be connected functionally, because these vessels can be correlated with liquid materials, and deposited singly.

Based on fractional remains of structured deposits we can reconstruct an another type of common activity (common feast).

Most of the material came to light from Feature 230 are connected to a huge, single bowl, which refers a deliberate deposition. Feature 320, which was disturbed by a modern ditch, contained the remains of a huge bowl with rich ornamentation, a large cooking pot, a mug and two smaller bowls. Analogies of the huge bowl are known from the Maisbirbaum (AT) assemblage. Interestingly, Feature 320 was found in an archaeologically sterile area in the foreground of a large domestic house of Feature Group 1. Common deposition of huge bowls with rim diameter of 50 cm (Features 230 and 320), large cooking pots with rim diameter of 20–25 cm occurred during social gatherings (rituals, feasts). By the calculations, 20–40 people participated in these events, which number is more than the traditional number of a family's members. These assemblages can be dated to the classical (Reinecke BB2, Feature 230) and late (Reinecke BC, Feature 320) phase of the settlement.

The great number of sherds of a large cooking pot from Feature 246 (posthole) may represent the remains of a communal event (feast?).

Feature 479 contained a single storage vessel (pythos), which was damaged by hydraulic shovels, but originally it was intact. There are some examples of storage vessels sunken to the ground in several settlements of Tumulus culture, their function was storing cereals (the vessel can be dated to the classical or late phase of the settlement, Reinecke BB2–BC).

Feature 463 contained some part of a single storage vessel (urn form), and theoretically can be connected to Feature 320 due to their proximity. While their connection is doubtful, the vessel in Feature 463 can be optionnaly conceived a remain of common drinking during a community event. This vessel can also be dated to the classical or late phase of the settlement, Reinecke BB2–BC.